

**H TÜRK VE ALMAN CEZA HUKUKUNDA
HAYVANLARIN KORUNMASI:
HAYVANLARIN MAĞDURLUK KONUMUNUN TÜR ADALETİ
PERSPEKTİFİYLE İNCELENMESİ**

*(PROTECTION OF ANIMALS IN TURKISH AND GERMAN CRIMINAL
LAW: EXAMINING THE VICTIMIZATION OF ANIMALS FROM THE
PERSPECTIVE OF SPECIES JUSTICE)*

**Arş. Gör. Büşra Uyar * **
Arş. Gör. Didem Durmaz * ****

ÖZ

Yeşil kriminoloji, çevresel problemlere yönelik farkındalığın gelişmesiyle ortaya çıkan ve ceza hukukunun özellikle de “zarar” ve “mağdur” anlayışını eleştirel bakışla yeniden ele alan bir yaklaşımdır. Bu kapsamda yeşil kriminoloji anlayışını savunanlar, hukuk sistemlerinde hayvanların hukuki statüsünü ve hayvanlara yönelik olarak işlenen suçlarda hayvanların mağdur statüsünü tür adaleti perspektifiyle eleştirmekte ve hayvanların da doğrudan suçun mağduru olarak ele alınabileceğini savunmaktadır. Nitekim günümüzde birçok hukuk sisteminin hayvanların ceza hukuku normları vasıtasıyla korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yaptığı görülse de hayvanlara yönelik suç teşkil eden fiillerde hayvanlar mağdur olarak kabul edilmemekte, hukuken korunan değer insan veya insanın bazı menfaatleri

^H Eserin Dergimize geliş tarihi: 06.03.2024. İlk hakem raporu tarihi: 28.03.2024. İkinci hakem raporu tarihi: 09.04.2024. Onaylanma Tarihi: 04.06.2024.

* Araştırma Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-1415-3361.

* Araştırma Görevlisi, Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı.

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-3993-2062.

Eser Atf Şekli: Büşra Uyar & Didem Durmaz, “Türk ve Alman Ceza Hukukunda Hayvanların Korunması: Hayvanların Mağdurluk Konumunun Tür Adaleti Perspektifiyle İncelenmesi”, YÜHFD, C.XXI, 2024/2, s. 161-215.

olmaktadır. Bu durum hayvanların hukuki statüsünden ve onların hukukta bir “eşya” olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil kriminoloji, tür adaleti, hayvan hakları, hayvanların korunması, mağdur.

ABSTRACT

Green criminology is an approach that emerged with the growing awareness of environmental issues. This approach critically reexamines certain aspects of criminal law. Advocates of the green criminology perspective criticize the legal systems for their treatment of animals, challenging the legal status and the victim status of animals in crimes committed against them from a perspective of species justice. They argue that animals can be considered as victims of a crime. Although many legal systems have made various regulations to protect animals through criminal law norms, in offenses against animals, animals are not recognized as victims, and the legally protected value is either the human being or some human interests. This situation arises from the legal status of animals and their definition as “property” in the law.

Keywords: *Green criminology, species justice, animal rights, protection of animals, victim.*

***

Giriş

Sanayileşmenin beraberinde getirdiği çevre kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi, biyo-çeşitlilik kaybı, iklim değişikliği gibi problemlere yönelik farkındalık, 1970’li yıllardan itibaren çevresel sorunlara yönelik ilginin artmasına yol açmıştır. Bu ilgi, insanların doğa üzerindeki etkilerinin, yükümlülüklerinin ve ilişkilerinin de sorgulanmasını beraberinde getirmiş, bu ekolojik yıkımın sorumlusu olarak insan-merkezci yaklaşım gösterilmiştir.¹

¹ Jan G. Laitos ve Lauren Joseph Wolongevicz, “Why Environmental Laws Fail”, *William & Mary Environmental Law and Policy Review* 39, sy. 1 (2014-2015): 1; Vito de Lucia, “Beyond Anthropocentrism and Ecocentrism: A Biopolitical Reading of Environmental Law”, *Journal of Human Rights and the Environment* 8, sy.2 (2017): 185; Büşra Uyar, *İnsan Haklarına Ekolojik Yaklaşım Çerçevesinde İklim Mülteciliği* (Ankara: Turhan Yayınevi, 2021): 43. Günümüzde uluslararası çevre hukuku büyük ölçüde “sürdürülebilir kalkınma”yı
YÜHFD Cilt: XXI Sayı:2 (2024)

İnsan-merkezci yaklaşım (*anthropocentrism*), insan-olmayan varlıkların insanlara faydalı olduğu ölçüde değerli ve korunmaya değer olduğunu savunmaktadır. Bir başka deyişle doğa, insan ve insana özgü değerler için korunmalıdır. Bu yaklaşımın karşısında yer alan eko-merkezci yaklaşım (*ecocentrism*) ise doğanın insan için korunmasının onun araçsallaştırılması anlamına geldiğini, halbuki insan-olmayan varlıkların insanların onlara attığı değerden bağımsız, kendilerine içkin bir değerinin (*intrinsic value*) olduğunu ve bu varlıkların insanlar için değil, sırf bu değer dolayısıyla korunmalarının gerekliliğini savunmuştur.²

1970'lerden sonra uluslararası anlamda çevrenin korunmasına yönelik birçok adım atılmış, bu doğrultuda bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan uluslararası belgeler imzalanmıştır.³ Ancak hukukun bu yıkımı engellemekte yetersiz kalması, getirilen mekanizmaların sorgulanmasına, hukukun da insan-merkezci bir yapıda olduğunun fark edilmesine yol açmıştır. Bu farkındalık, hukukun farklı alanlarında kendini göstermiştir. Yeşil kriminoloji de çevresel suçlar, çevresel zararlar ve çevresel suçların mağdurlarına ilişkin olarak sözü edilen eleştirel anlayışın ceza hukukuna yansımalarını oluşturmuştur. Yeşil kriminoloji yaklaşımı, yukarıda belirtilen insan-merkezcilik karşıtı görüşü benimseyerek bu görüşü “eko-adalet” olarak adlandırmıştır.⁴

Bu çalışmanın konusunu eko-adaletin bir görünümü olan “tür adaleti (*species justice*)” oluşturmaktadır. Tür adaleti, en basit ifadeyle insanlar ve insan-olmayan hayvanlar⁵ arasındaki hiyerarşiye karşı çıkararak hayvanlar ve

---

amaçlamakta olup bu hedeflerin de insan-merkezci olduğu, bu nedenle uluslararası çevre hukukunun da temeline bir bütün olarak ekosistemi değil, insanı aldığı ifade edilmektedir. Louis J. Kotzé ve Duncan French, “The Anthropocentric Ontology of International Environmental Law and the Sustainable Development Goals: Towards an Ecocentric Rule of Law in the Anthropocene”, *Global Journal of Comparative Law* 7 (2018): 8.

² Andrew Dobson, *Ekolojizm* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2016), 41; Robyn Eckersley, *Environmentalism and Political Theory: Toward and Ecocentric Approach* (New York: UCL Press, 1997), 2; John Barry, *Rethinking Green Politics* (Londra: SAGE Publications, 1999), 56-57.

³ Çevrenin korunması konusundaki birçok uluslararası sözleşme, 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen İnsan ve Çevre Konferansı’ndan sonra kabul edilmiştir. Bu nedenle 1970’li yıllar çevre hukukunun gelişimi açısından milat kabul edilebilir. Nükhet Turgut, “Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri”, *Çevre Hukuku Sempozyumu* (2006): 16.

⁴ Rob White, *Environmental Harm: An Eco-Justice Perspective*, Studies in Social Harm (Bristol: Policy Press, 2013), 14.

⁵ Hayvanlardan bahsederken “insan-olmayan hayvanlar” teriminin kullanılması, insan ve hayvanın aslında aynı türden varlıklar olduğunun vurgulanması açısından tercih

insanların benzer özellikler paylaştıklarını, hayvanların da insanlar gibi belli menfaatlerinin olduğunu, hissetme ve acı çekme kapasitesine sahip varlıklar olduklarını, bu nedenle de hukukun öznesi olarak kabul edilebileceklerini savunmaktadır. Bu husus, aynı zamanda hukukta geleneksel olarak kabul edilen yaklaşıma da bir eleştiri niteliğindedir. Nitekim günümüzde hayvanlar bir hak öznesi olarak değil, bir mülkiyet nesnesi, bir başka deyişle bir eşya statüsündedir. Öte yandan hayvanların maruz kaldığı kötü muamele artık hukukun da üzerine eğildiği bir konu olarak karşımıza çıkmakta olup birçok ülkenin mevzuatında hayvanların korunmasına yönelik çeşitli kanunlar yer almaktadır. Hatta hayvanlara verilen zararlar artık idari para cezalarıyla değil, ceza hukuku vasıtasıyla ve hapis cezalarıyla korunmaya çalışılmaktadır. Ancak yeşil kriminoloji bu düzenlemeleri yeterli bulmamakta ve ceza hukukunun ekosistemi ve bu ekosistemin bir parçası olan hayvanları ele alış biçimini birçok açıdan eleştirmektedir. Her şeyden önce günümüzde hayvanları korumaya yönelik birçok kanun bulunsa da hayvanların ceza hukuku açısından “mağdur” olarak kabul edilmemesini sorgulayarak hayvanların da belli haklara sahip olabileceğini, bu hakların ihlalinin suç teşkil ettiği hallerde hayvanların da mağdur olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir.⁶ Bunun yanında “mağdur” kavramı gibi “zarar” kavramı da daha geniş bir perspektifle ele alınmış, yalnızca kanunlarda suç olarak tanımlanan zararların incelenmesinin ekosistemin korunması için yeterli olmadığı,

---

edilmektedir. Piers Beirne, “For a Nonspeciesist Criminology: Animal Abuse as an Object of Study”, *Criminology* 37, sy 1 (1999): 118; Ragnhild Sollund, “Animal Abuse, Animal Rights and Species Justice” (American Society of Criminology, 69th Annual Meeting, Atlanta, 2013), 2. Peter Singer da benzer şekilde insan/hayvan ayrımının insan ve hayvanların biyolojik olarak farklı türlere ait olduğu imasını içerdiğini, ancak bunun doğru olmadığını ifade etmiş olmakla birlikte eserin akıcılığını sağlamak için “hayvan” kelimesini kullandığını belirtmiştir. Peter Singer, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan (İstanbul: Ayrıntı, 2018), 43-44. Benzer bir tercih Türkiye’de Serdar Köybaşı tarafından da tercih edilmiştir. Köybaşı, konu hakkında yazdığı makalesinde, “hayvan” kelimesini çalışmanın okunmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için kullandığını; ancak bu kelimeyle aslında “insan-dışı hayvanlar”ın tümünü kastettiğini ifade etmiştir. Serkan Köybaşı, “Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan I”, *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, sy. 13 (2018): 105. Bu çalışmada da çalışmanın okunur kılınması açısından “hayvanlar” ifadesi kullanılacaktır. Bununla birlikte bu terminoloji de hayvanların insanın olumsuzlanması şeklinde ele alındığı için doğru olmadığı yönünde eleştirilmektedir. Bu sebeple bazı yazarlar “insanlar/diğer hayvanlar” ayrımını tercih etmektedir. Bu görüş için bkz. Geertrui Cazaux, “Beauty and the Beast: Animal Abuse from a Non-Speciesist Criminological Perspective”, *Crime, Law and Social Change*, sy 31 (1999): 110.

⁶ Avi Brisman, Nigel South, “Green Criminology and Environmental Crimes and Harms”, *Sociology Compass* 13, sy.1 (2018): 6.

hukuken suç kabul edilmese de çevreye zarar veren tüm eylemlerin incelenmesi gerekliliği savunulmuştur.⁷

Artık dünyanın neredeyse her yerinde hayvanlar hukuk vasıtasıyla korunmaya ve bu şekilde hayvan refahı⁸ sağlanmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de de hayvanların korunmasına, hayvan refahının sağlanmasına yönelik birçok düzenleme bulunmaktadır.⁹ Çalışmada tüm bu yasal düzenlemelerin incelenmesi mümkün olmadığından Türkiye’de hayvanlara yönelik mevzuat yalnızca hayvanlara yönelik olarak işlenen suçlar kapsamında incelenecektir. Bu bakımdan çalışmada esas alınacak kanunlar 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu (HKK) olacaktır. Nitekim bu iki kanun Türkiye’de hayvanların ceza hukuku normlarıyla korunmasının amaçlayan başlıca düzenlemeleri içermektedir. Bunun yanında çalışmada aynı zamanda Almanya’da hayvanların korunmasına yönelik düzenlemelere de yer verilecek, bu kapsamda esas olarak “Hayvanların Korunması Kanunu da incelenecektir. Çalışmada Almanya’nın seçilmiş olmasının sebebi Alman Hayvanları Koruma Kanunu’nun Türkiye’de hayvanların korunmasına yönelik düzenlemelerin yer aldığı Hayvanları Koruma Kanunu bakımından mehz kanun olmasıdır.

Çalışmayla amaçlanan, yalnızca pozitif hukuk düzenlemelerinin incelenmesi değil, ilgili mevzuat hükümlerinin yeşil kriminolojinin getirdiği yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi ve Türkiye’de ve Almanya’da

⁷ White, *Environmental Harm*, 3.

⁸ Hayvan hakları ve hayvan refahı arasında bir ayrım yapıldığını belirtmek gerekir. Hatta bu ikisi, hayvanların korunmasına yönelik hareket içinde iki farklı eğilimi göstermektedir. Hayvan refahı savunucuları hayvanlara insani bir şekilde muamele ettiğimiz ve onlara gereksiz acı çektiğimiz sürece hayvanların bir kaynak olarak kullanılmasına karşı çıkmamaktadır. Örneğin hayvanlara acı çektilmediği müddetçe hayvanların kesilmesi veya deneylerde kullanılması bir sakınca teşkil etmeyecektir. Öte yandan hayvan hakları savunucuları hayvanların bazı temel hakları olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle de hayvanların insanların çıkarları için kullanıldığı uygulamaların hiçbiri, hayvanların o uygulamada acı çekip çekmediklerinden bağımsız olarak, kabul edilemez. Leonard Wayne Sumner, “Animal Welfare and Animal Rights”, *Journal of Medicine and Philosophy* 13, sy. 2 (1988): 159-175; Serkan Köybaşı, “Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan – II”, *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, 14 (2018): 366-369.

⁹ Örneğin 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu m.1, kanunun amacının “gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını... korumak ve sağlamak” olduğunu ifade etmektedir. Bunun gibi hayvanların gereksiz yere yaralanmalarının, acı çekmelerinin önüne geçilmesi adına çok sayıda düzenleme yapılmıştır.

hayvan hakları mevzuatının tür adaletini sağlamak bakımından olanaklarının ve yetersizliklerinin ortaya konulması olacaktır.

1. YEŞİL KRİMİNOLOJİ VE ADALET ANLAYIŞI: TÜR ADALETİ

Yeşil kriminoloji insan ve insan-olmayan varlıkları, ekosistemleri ve tüm gezegeni etkileyen çevresel suçlar ve zararlarla ilgilenen bir yaklaşımdır.¹⁰ Bu yaklaşım, geleneksel suç bilimine ve ceza hukukuna eleştirel bir perspektif getirerek, çevresel suçlar ve zararlar konusundaki eğilimleri sorgulamaktadır. Bu eleştirel yaklaşım, özellikle çevre etiği ve ekolojik düşünce temelinde şekillenmekte olup birçok açıdan ekolojik düşüncenin hukuka getirdiği eleştirilerle de örtüşmektedir. Özellikle de çevre etiği ve bu felsefenin insan-merkezci düşünce yapısına getirdiği eleştiri, yeşil kriminologlar tarafından suçların tanımlanış biçimini, ceza hukuku anlamında “zarar” kavramının nasıl anlaşılması gerektiğini ve insan-olmayan varlıkların mağdurluk durumunun nasıl ele alınacağını etkilemiştir. Bu nedenle çevre etiğinin insan-merkezciliğe yönelttiği eleştirileri anlamak yeşil kriminoloji ve bu yaklaşımın getirdiği adalet anlayışını kavrayabilmek açısından önemlidir.

1.1. HUKUKUN EKOLOJİK ELEŞTİRİSİ: İNSAN-MERKEZCİ YAKLAŞIMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ekoloji, ilk etapta zooloji biliminin bir alt dalı olarak ortaya çıksa da dünyanın birçok yerinde çeşitli çevresel felaketlerin yaşanması 1960’lı yılların sonundan itibaren ekolojiyi politik bir hareket haline getirmiştir.¹¹ Yaşanan bu çevre felaketlerinin yanında artık bir kriz haline geldiğini söyleyebileceğimiz iklim değişikliğine yönelik bilincin de artmasıyla çevrenin korunması noktasında insanın yükümlülükleri gündeme gelmiş ve bu da çevreyi neden korumamız gerektiği sorusunu akla getirmiştir.

En genel haliyle, “İnsan çevreyi neden korumalıdır?” sorusuna verilen farklı iki cevap bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin günümüzde hukuk ve politikaya hâkim olduğunu söyleyebileceğimiz “insan-merkezci

¹⁰ Yeşil kriminoloji yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi, çalışmanın ilerleyen kısımlarında “1.2. Yeşil Kriminoloji” başlığı altında yer almaktadır.

¹¹ Aykut Çoban, *Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram* (Ankara: İmge Yayınevi, 2020), 1.

(*antroposantrik*)” yaklaşım oluşturmaktadır.¹² Bu yaklaşım doğal kaynakların, doğanın, hayvanların, kısacası insan-olmayan tüm varlıkların, bu varlıklar insanın faydasına olduğu için korunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım için doğa, insanın faydalanabileceği, hayatını sürdürebileceği, üzerinden kâr elde edebileceği kaynakları barındıran bir “meta” olarak konumlanmaktadır.¹³ Aykut Çoban’a göre, “insan-merkezcilikte her şeyin ölçüsü insandır; evrenin odağına yerleştirilen insanlık için insansal olmayan dünya (*non-human world*), madde ve kaynaklarıyla, hayvan ve bitki topluluklarıyla insansal amaçlara hizmet eden bir araçtır”.¹⁴

Diğer bir görüş ise insan-merkezci yaklaşımın tam karşısında duran, ekosantrik (*eco-centric*) ve biyosantrik (*bio-centric*) yaklaşımdır.¹⁵ Bu yaklaşımların ikisi de mevcut ekolojik yıkımın sebebi olarak insan-merkezci yaklaşımı suçlamakta ve insan olmayan varlıkların insanların faydasından bağımsız, kendilerine için bir değeri olduğu anlayışını savunmaktadır. Bu görüşe göre doğa insanın kendisinden faydalanacağı, kaynakları kullanarak kâr elde edebileceği bir meta olduğu için değerli değildir; doğanın ve insan

¹² Neil Carter, *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*, 2. Baskı (New York: Cambridge University Press, 2007), 15.

¹³ Bu duruma doğada bulunan en temel maddelerden birisi olan ve bütün canlıların ihtiyacı olan suyun metalaştırılması; teknolojik, ticari, endüstriyel birçok amaç için kullanılması; ticarete konu bir “nesne” olarak işlem görmesi örnek olarak gösterilebilir. Bu hususta bir insan hakkı olarak “su hakkı” tartışılmaya başlanmıştır. Öte yandan “mülkiyet hakkı”nın temel bir insan hakkı olarak kabul edildiği insan hakları hukukunda “su hakkı”nın yer alması bir paradoks olarak görülebilecektir. Sezgin Seymen Çebi, “Ekoloji, İdeoloji, Özneleşme ve Hukuk”, *Doğu Batı Dergisi* 24, sy. 95 (Ocak 2020): 14-15. Öte yandan Tolga Şirin, konu hakkında yazdığı makalesinde, sosyal hakları, özellikle de özel mülkiyet gibi eşitsizliklere yol açabilen haklara karşı bir direniş olarak ele almaktadır. Bu nedenle “su hakkı”nı da bu bağlamda değerlendirmek mümkün olacaktır. Tolga Şirin, “Suyun İnsan Hakkı Olarak Değeri”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 16, sy.3-4 (2010): 156-157.

¹⁴ Aykut Çoban, “Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 57, sy. 3 (2002): 19-20.

¹⁵ Biyosantrik yaklaşım özellikle de yaşayan tüm canlıların kendilerine için bir ahlaki değere sahip olduğunu ve bu değer dolayısıyla korunmalarını, dolayısıyla da yaşayan tüm canlıların arzularının, ihtiyaçlarının bu canlıların insanlara olan faydalarından bağımsız olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ekosantrik yaklaşım ise insanı ekosistemin bir parçası olarak görmekte, bu nedenle de insanların dünyanın geri kalanından hiyerarşik olarak üstün olmadığını iddia etmektedir. Mark Halsey ve Rob White, “Crime, Ecophilosophy and Environmental Harm”, *Theoretical Criminology* 2, sy. 345 (1998): 352-358.

olmayan hayvanların insanın onlara atfettiği değerden bağımsız, kendilerine içkin bir değeri vardır.¹⁶

Doğanın korunmasına ilişkin bu endişeler zaman içinde hukuka da yansımıştır. Ulusal ve uluslararası hukuk sistemleri 1970’li yıllara kadar ekolojik meselelere duyarsız olsa da özellikle de iklim değişikliğinin gezegenin geleceği için bir tehdit oluşturduğunun fark edilmesiyle birlikte ulusal ve uluslararası anlamda bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan hukuk metinlerine imza atılmıştır. Hatta ekolojik yıkımın insanların yaşam, sağlık, beslenme, barınma gibi en temel haklarını ihlal etmesi, insanın sağlık bir çevrede yaşamını sürdürme taleplerini beraberinde getirmiştir. Bu talep, zamanla “çevre hakkı” olarak uluslararası yargı yerlerinde dahi ileri sürülebilir, dava edilebilir bir hak haline gelmiştir.¹⁷

Öte yandan hukukun ekolojik yıkıma verdiği cevap da insan-merkezci olmakla eleştirilmektedir.¹⁸ Nitekim çevrenin hukuk vasıtasıyla korunmak istenmesinin amacı, bizzat doğanın kendi içkin değerinin korunması değil, çevrenin insan için korunması olmuştur.¹⁹ Bununla birlikte yukarıda sözü

¹⁶ John O’Neill, *Ecology, Policy and Politics* (London: Routledge, 1993), 8-9; Dobson, *Ekolojizm*, 73.

¹⁷ Çevre hakkının temelini 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi’yle atıldığı söylenmektedir. Bu tarihten sonra birçok uluslararası metinle çevre hakkı ve çevresel diğer haklar (bilgi ve belge edinme hakkı, katılım hakkı ve idari birimlere ve yargıya başvuru hakkı) tanınmıştır. Günümüzde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ndeki (AİHS) yaşam hakkının, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının, mülkiyet hakkının ve adil yargılanma hakkının yorumlanmasıyla çevre hakkına yönelik ihlal kararları vermektedir.

¹⁸ Nühket Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, 3. Baskı (İmaj Yayınevi, Ankara, 2017), 37; Vito de Lucia, “Beyond Anthropocentrism and Ecocentrism: A Biopolitical Reading of Environmental Law”, *Journal of Human Rights and the Environment* 8, sy. 2 (2017): 185; Catherine Redgwell, “Life, the Universe and Everything: A Critique of Anthropocentric Rights”, *Human Rights Approaches to Environmental Protection* içinde, der. Alan E. Boyle, Michael R. Anderson (Oxford: Clarendon Press, 1996): 71; Susana Borrás, “New Transitions from Human Rights to the Environment to the Rights of Nature”, *Transnational Environmental Law* 5, sy. 1 (2016): 115.

¹⁹ Bu konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse günümüzde bir su kaynağının kirlenmesi günümüzde açısından çevre hakkının ihlali olarak başlı başına dava edilebilir bir hak değildir. Bir başka deyişle, su kaynağının kendisi mağdur sıfatına sahip olmadığı için ancak bu kirlenmeden bir insanın zarar görmesi halinde bu mesele yargı önüne taşınabilmektedir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 34. maddesi uyarınca, ancak bir gerçek kişinin, hükümet dışı kuruluşun veya kişi gruplarının hakkını ihlali halinde Sözleşme’nin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) yapılan başvuruyu inceleyebilecektir. Diğer bir deyişle tek başına bir su kaynağının kirlenmesi, çevre hakkının AİHM önünde dava edilebilmesi için yeterli değildir; bu hakkın öne

edilen ekosantrik yaklaşımların da etkisiyle günümüzde bazı ülkeler açısından durum değişmeye başlamıştır. Örneğin Ekvador ve Bolivya Anayasaları, “doğanın hakları”ni tanıyarak doğayı bir hak öznesi olarak konumlandırmışlardır.²⁰

Özetlemek gerekirse, günümüzde hukuk sistemleri insan-dışı varlıkları bir hak öznesi olarak tanımamaktadır.²¹ Ekosistemde yer alan hayvanlar da dahil olmak üzere insan-dışı tüm varlıklar, insana sağladıkları fayda ölçüsünde ele alınmaktadır. Ancak bu husus artık birçok açıdan eleştirilmektedir. Bu eleştirel yaklaşımların ceza hukukundaki bir karşılığı da yeşil kriminoloji olmuştur. Çalışmanın konusunu hayvanlara karşı işlenen suçlar oluşturduğu ve çalışmada bu yaklaşımdan faydalanılacağı için ilerleyen başlıkta genel olarak bu yaklaşımın tanımlanması ve yeşil kriminolojinin çevresel suç çalışmalarına yönelttiği eleştirilerin açıklanması amaçlanmaktadır.

1.2. YEŞİL KRİMİNOLOJİ

Yeşil kriminoloji, en basit haliyle, kriminoloji ve ceza hukuku alanında yapılan çalışmalara eleştirel bakış açısı getiren, bu bakış açısıyla çevresel suçları inceleyen ve bu suçlar açısından kimin/neyin mağdur olarak kabul edildiği veya neyin zarar olarak tanımlandığı gibi konuları ele alan bir disiplin

sürülebilmesi, ancak bu su kaynağının kirletilmesinden bir insanın zarar görmesiyle mümkün olabilecektir.

²⁰ Ekvador Anayasası'nın 72. maddesi doğanın bir hak öznesi olarak kılındığını açıkça göstermektedir: “Hayat doğa ya da Doğa Ana sayesinde gelişir ve yeniden üretilir. Doğanın hakları; hayati döngüsünün, yapısının, gelişme sürecinin ve işlevinin muhafaza edilmesine ve bütüncül bir şekilde varlığının korunmasına dayanır.

Tüm kişiler, topluluklar, halklar ve milletler idari makamlardan doğa haklarının yerine getirilmesini talep edebilir. Bu hakların uygulanması ve yorumuna yönelik esaslar Anayasası'nın gerekli maddelerinde belirtilmiştir.

Devlet, gerçek, tüzel kişileri ve toplulukları doğayı korumaları için teşvik eder, ekosistemi oluşturan tüm bileşenlerin korunmasına öncülük edecektir.” Ekvador ve Bolivya Anayasaları metinleri ve bu anayasalar hakkında yazarların yaptıkları değerlendirmeleri içeren kitap 2012 yılında basılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fevzi Özlüer, Ilgın Özkaya Özlüer, Tolga Şirin, Nazım-Sinan Odabaşı (der.), *Bolivya Anayasası: Hukuk, Demokrasi, Özerklik* (Ankara: Phoenix Yayınları, 2013).

²¹ Öte yandan günümüzde hukuk, insan olmayan birtakım varlıklara, örneğin, tüzel kişiliklere de toplum hayatının doğurduğu ihtiyaç dolayısıyla bir kişilik tanımıştır. Mustafa Dural, Tufan Ögüz, *Türk Özel Hukuku Cilt II: Kişiler Hukuku*, (Filiz Kitabevi, 2020): 8. Günümüzde yine yapay zekaya da kişilik tanınmasına ilişkin tartışmalar yapılmaktadır. Seda Kara Kılıçarslan, “Yapay Zekanın Hukuki Statüsü ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 2, (2019): 363-389.

olarak tanımlanmaktadır.²² Bu disiplinin temeli, Michael Lynch tarafından 1990 yılında yazılan “The Greening of Criminology: A Perspective on the 1990s (*Kriminolojinin Yeşillendirilmesi: 1990'lara Bir Bakış*)”²³ başlıklı makaleye dayanmaktadır. Lynch'in bu makaledeki temel amacı, kriminolojide çevrenin korunmasına yönelik radikal ve eleştirel bir perspektifin neden gerekli olduğuna dikkat çekmek olmuştur. Lynch, çevrenin korunmasının 1990'lardan önce de hukuk açısından önemli bir mesele olduğunu, bu konunun ceza kanunlarıyla da düzenleme altına alındığını, ancak kriminolojinin bunun ötesine odaklanması gerektiğini ifade etmiştir. Lynch'e göre sınıfsal sebeplerle eşit bir şekilde dağıtılamayan güç ilişkileri ekosistemi zehirlemektedir. Bu nedenle kriminolojide çevresel suçları ve zararları daha geniş bir açıdan ele alacak yeni perspektiflere ihtiyaç bulunmaktadır.²⁴ Lynch bu makalesinde çevrecilik, radikalizm ve hümanizmi bir araya getiren “yeşil kriminoloji” kavramını ortaya atarak²⁵ bu yaklaşıma ismini veren düşünür olmuştur.

Lynch bu makalesinde geleneksel kriminolojiye Marksist kuramdan faydalanarak bir eleştiri getirmektedir. Bununla birlikte yeşil kriminoloji zamanla başka akademisyenler tarafından geliştirildikçe bünyesinde farklı perspektifleri barındıran çerçeve bir “yaklaşım” halini almıştır. Dolayısıyla günümüzde tek bir yeşil kriminoloji kuramından bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine yeşil kriminologlar, yeşil kriminolojinin birçok farklı kaynaktan, düşünceden, yaklaşımdan beslenen bir perspektif olduğunu iddia etmektedir.²⁶

Yeşil kriminoloji, ceza hukukunun suç, zarar, mağdur gibi kavramlarını yeniden ele alarak daha geniş bir perspektifle açıklamayı amaçlamaktadır. Bu da yasal tanımların ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Bir başka deyişle yeşil

²² Rob White, “The Conceptual Contours of Green Criminology”, *Emerging Issues in Green Criminology: Exploring Power, Justice and Harm* içinde, der. Reece Walters, Diane Solomon Westerhuis ve Tanya Wyatt (Palgrave Macmillan, 2013), 17; Avi Brisman ve Nigel South, “The Growth of a Field: A Short History of a ‘Green’ Criminology”, *Routledge International Handbook of Green Criminology* içinde (Abingdon: Routledge, 2012), 40.

²³ Michael Lynch, “The Greening of Criminology: A Perspective on the 1990s”, *Critical Criminology* 2, sy.3 (1990): 3-12.

²⁴ Lynch, “The Greening of Criminology”, 3.

²⁵ Lynch, “The Greening of Criminology”, 4. Her ne kadar Lynch, radikal bir çözüm önerisi olarak “yeşil kriminoloji”yi ortaya atsa da Eryılmaz, Lynch'in yaklaşımının çevre sorunlarının çözümünde reformist kaldığını ifade etmektedir. Çağrı Eryılmaz, “Yeşil Kriminoloji: Çevre Suçlarından Zarar Gören İnsanların, Diğer Canlıların ve Ekosistemlerin Sosyolojisi”, *Sosyologica* 22 (2021): 119.

²⁶ Brisman ve South, “The Growth of a Field”, 40; White, “The Conceptual Contours”, 22.

kriminoloji, çevreye ilişkin bir meseleyi ceza hukuku açısından incelerken o meselenin yasal olup olmadığından, cezalandırılıp cezalandırılmadığından çok bu meselede neyin, ne şekilde zarar gördüğüyle ilgilenmektedir.²⁷ Çünkü yeşil kriminologlara göre ceza hukuku veya medeni hukuk açısından çevresel zarar teşkil eden faaliyetler ile ekolojik bir perspektif açısından çevresel zarar teşkil eden faaliyetler arasında kayda değer bir fark bulunmaktadır.²⁸ Rob White'a göre bu durumun sebepleri şunlardır²⁹: İlk olarak çevreye verilen zararların büyük bir kısmı devletlerin kendisi tarafından gerçekleştirilirken neyin suç, yolsuzluk veya adaletsizlik olduğunu tanımlayan da yine ulus devletler olmaktadır. Bu nedenle de White, yalnızca kanunlarla sınırlı olmayan, daha evrensel (örneğin insan haklarına, çevre haklarına veya hayvan haklarına hitap eden) suç kriterleri ve tanımlarının geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. İkincisi, ulus-ötesi şirketler gibi güçlü grup ve kuruluşlar tarafından işlenen zararlar, devlet tarafından sıklıkla cezai meselelerden ziyade medeni hukuka ilişkin meseleler olarak ele alınmaktadır. Üçüncü olarak çevresel zararın doğasını tam olarak kavramak birtakım hukuk dışı kavramlar ve faktörlerin de incelenmesini gerektirmektedir. White, ekoloji temelli bir faaliyet analizinin, ekonomi temelli bir analizden oldukça farklı bir zarar resmi sunacağını ifade etmektedir.³⁰ Bu nedenle yeşil kriminoloji üzerine çalışan yazarlar zarar kavramını incelerken yalnızca kanunda suç olarak tanınan eylemlerin ötesinde ekolojik bütünlüğe zarar veren her türlü eyleme odaklanmaktadır.

Bu noktada, eğer zarar kavramı yasal tanımların ötesinde ele alınacaksa bu zararın nasıl belirleneceği, aynı zamanda bu fiillerden zarar görenin, mağdurun, kim veya ne olabileceği sorusu akla gelmektedir. Bu soruya yanıt olarak yeşil kriminologlar, çevreye verilen zararların ele alınış biçiminin esasen bir adalet meselesi olduğunu kabul etmekte ve zarar ve mağdur kavramlarının belirlenmesinde belli bir adalet anlayışından hareket etmektedir.³¹ White, yeşil kriminoloji içinde bu meseleyi ele alırken üç farklı adalet anlayışından söz etmektedir: çevresel adalet, ekolojik adalet ve bu

²⁷ White, *Environmental Harm*, 11.

²⁸ White, *Environmental Harm*, 12.

²⁹ Rob White, "Eco-justice and Problem-solving Approaches to Environmental Crime and Victimization", *Environmental crime and its victims: perspectives within green criminology* içinde, der. Toine Spapens, R. D. White ve Marieke Kluin (Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2014), 88.

³⁰ White, *Environmental Harm*, 24.

³¹ White, *Environmental Harm*, 12.

çalışmanın konusunu da oluşturan tür adaleti. Bu üç adalet anlayışı birlikte “eko-adalet” olarak kavramlaştırılmaktadır.³²

Çevresel adalet³³, temelde belirli doğal kaynaklara erişimin, bu kaynakların kullanımının ve çevresel zararların insan popülasyonları üzerindeki etkilerini ele almaktadır.³⁴ Burada çevre ve diğer çevresel haklar, insan haklarının veya sosyal hakların bir uzantısı olarak ele alınmaktadır.³⁵ Çevresel adalet, çevresel zararlara neden olanlar ve bu zararlardan etkilenenlerin kim olduğuna odaklanarak çevre problemlerinin neden aynı zamanda bir sosyal adalet problemi olduğunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Ancak bu anlayış, daha önce sözü edilen insan-merkezci anlayışa denk düşmektedir. Nitekim burada ekosistem ve içindeki tüm unsurlar insan ve gelecek kuşaklar için korunmaktadır. Çevrenin korunmasındaki temel değer, insan yaşamının, gelecek kuşakları da kapsayacak şekilde kalitesini artırmaktır.

Ekolojik adalet, insanlar ve doğa arasındaki ilişkiye, etkileşime odaklanmaktadır. Burada insan, insan-olmayan hayvanlar ve doğa, birbirinden ayrı, biri diğerine üstün varlıklar olarak ele alınmaz; aksine insan ekosistemin bir parçası olarak görülür.³⁶ Ekolojik adalet, gezegeni veya insan olmayan hayvanları insan-merkezci bir perspektifle araçsal terimlerle kavramsallaştırmak yerine çevreyi kendi içsel değerine sahip olarak

³² Michael J. Lynch, Michael A. Long ve Paul B. Stretesky, *Green Criminology and Green Theories of Justice: An Introduction to a Political Economic View of Eco-Justice* (Cham: Springer International Publishing, 2019), s.1-2.

³³ Çevresel adalet, yalnızca yeşil kriminolojiyi etkileyen bir adalet anlayışından çok daha fazlasıdır. Tarihsel açıdan bakıldığında, ekolojinin bilimsel bir inceleme alanı olmaktan çıkıp politik bir mesele olarak kavranmasında çevresel adalet mücadelelerinin rolü çok büyük olmuştur. 1970’li yılların sonunda Amerika Birleşik Devletleri’nin Kuzey Karolina eyaletinde, Warren County isimli, çoğunlukla siyahi ve yoksul azınlığın yaşadığı bir bölgede yaşanan olaylar ve sonucunda gerçekleşen çevresel adalet mücadelesi bu açıdan önemli kabul edilmektedir. Bu yıllarda poliklorlu bifenil isimli, insan sağlığı üzerinde yıkıcı etkileri olan bir madde içeren atıkların ne şekilde bertaraf edileceği meselesi gündeme gelmiş, bu atıkların Warren County’ye gömülmesine karar verilmiştir. Alınan bu karar üzerine bölge halkı yıllar süren bir çevresel adalet mücadelesine başlamıştır. Bu ve tarihte buna benzer olarak yaşanan diğer olaylar, çevresel zararın etkilerinin herkes üzerinde eşit bir şekilde dağılmadığının, aksine çevresel zararların da sosyal, politik ve ekonomik olarak çeşitli ayrımcılık biçimleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu olay ve çevresel adalet hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Michael J. Lynch vd., “Environmental Justice and Green Criminology”, *Green Criminology: Crime, Justice, and the Environment* içinde, (University of California Press, 2017), ss.189-206.

³⁴ White, *Environmental Harm*, 43.

³⁵ White, *Environmental Harm*, 14.

³⁶ White, *Environmental Harm*, 14, 75.

görmektedir. Ekolojik adalet, insan-dışı diğer türlerin de işkenceden, tacizden ve yıkımdan uzak yaşama haklarının kabul edilmesini gerektirmektedir.

Yeşil kriminologların getirdiği bu adalet anlayışları, çevreye verilen zararların insanlar dışındaki varlıklar üzerindeki etkilerini daha geniş bir perspektifle ele almayı sağladığı için önemlidir. Nitekim çevresel zararlar yalnızca insanlar üzerinde olumsuz etkiye bulunmamakta, farklı popülasyonları farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Bu nedenle bu adalet anlayışları çevresel suçları, zararları ve mağdurları tanımlarken bizlere daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır.

Eko-adalet bünyesinde yer alan diğer adalet anlayışı olan tür adaleti ise çalışmanın konusunu doğrudan ilgilendirmesi nedeniyle ayrıntılı olarak sonraki başlıkta ele alınacaktır.

1.3. EKO-ADALETİN BİR ALT DALI OLARAK TÜR ADALETİ

Tür adaleti, hayvanlar ve bitkiler özelindeki adaletsizliği konu edinmektedir. Bu yaklaşım, bitki ve hayvan türlerinin hem bireysel hem de toplu haklarını ve statülerini ele almaktadır.³⁷ Bununla birlikte, hayvanlara yönelik ayrımcılığın tür adaletinin temel odak noktası olduğunu ifade etmek mümkündür. Tür adaleti, tıpkı cinsiyetçilik ve ırkçılığın kadınlara ve farklı renkteki insanlara karşı önyargı ve ayrımcılık içermesi gibi, insan türünden daha aşağı olarak algılandıkları için hayvanlara karşı yapılan ayrımcılığı konu edinmekte ve bu ayrımcılığı “türçülük (*speciesism*)” olarak adlandırmaktadır.³⁸ Hayvan hakları destekçileri, insan ve insan olmayan olmak üzere iki tür hayvan olduğunu ve her ikisinin de duyarlı varlıklar olarak hak ve menfaatlere sahip olduğunu savunurlar; ancak türçülüğün baskın ideolojisinin, insanların insan olmayan hayvanları yenecek, sergilenecek, avlanacak ve insan yararı için parçalanacak metalar olarak sömürmesine olanak tanıdığına inanırlar Bu anlayışa göre, insanlar ve hayvanlar benzer biyolojik özellikleri paylaşmaktadır. Hayvanlar da insanlar gibi acıyı, hazzı hissetmekte, konuşmakta, düşünmekte, bu gibi birçok eylemi, insanlardan daha farklı bir şekilde olsa da gerçekleştirebilmektedir. Tür adaleti

³⁷ Rob White, “Critical Green Criminology”, *Routledge Handbook of Critical Criminology* içinde, ed. Walter S. DeKeseredy ve Molly Dragiewicz (Londra: Routledge, 2018), 124.

³⁸ Richard D. Ryder, “Speciesism”, *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare* içinde, ed. M. Bekoff (Santa Barbara: Greenwood Press, 2010); White, “Critical Green Criminology”, 125.

savunucuları, bu nedenlerle bu iki tür arasında herhangi bir ayırım yapılmaması gerektiğini savunmaktadır.³⁹

Öte yandan, her ne kadar hayvanlarla aynı türe ait olsak da tür adaleti savunucularına göre, kullandığımız dil dahi hayvanlara yönelik bir ayrımcılık barındırmaktadır. “Hayvan” ifadesinin kullanılması bunun en önemli örneklerinden bir tanesidir. Örneğin, Piers Beirne, insan/hayvan ayırımını tercih etmediğini; bu ayırımın insanlar ve hayvanlar aynı türe ait olmasına rağmen kaçınılmaz olarak insanlara bir ayrıcalık tanıdığını ifade etmektedir. Yazar, bu ayırım yerine “insanlar/insan olmayan hayvanlar” ayırımını tercih etmiştir.⁴⁰

Tür adaleti türcülüğü, ırkçılığa ve cinsiyetçiliğe benzeterek hayvanların insan türüne göre hiyerarşik anlamda daha aşağıda olduklarını düşünmenin ve bu nedenle hayvanlara ayrımcılık yapmanın doğru olmadığını savunmaktadır.⁴¹ Bu husus, farklı düşünürler tarafından felsefi olarak farklı şekillerde temellendirilmiştir.⁴²

Hayvanların da insanlar gibi menfaatlerinin bulunduğu, bu nedenle de eşitlik ilkesi gereği hayvanların menfaatlerinin de insanlar gibi korunması gerektiği görüşü faydacı düşünürlerden Jeremy Bentham ve Peter Singer tarafından vurgulanmıştır. Jeremy Bentham, siyah tenli kişilerin köle statüsünde kabul edilmesinin ve bu kişilere işkence edilmesinin günümüzde ayrımcılık olduğunun anlaşıldığını, benzer şekilde gelecekte de sırf farklı türden oldukları için hayvanlara yapılanların da ayrımcılık olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Bentham’a göre, hayvanlara değer verip onların menfaatlerini gözetmek için asıl sorulması gereken soru akıl yürütüp yürütememek veya konuşup konuşamamak değil, acı çekip çekmemektir.⁴³ Peter Singer da Jeremy Bentham’ın bu düşüncelerine atıfla hayvanların acıyı

³⁹ Bu yaklaşım 1970 yılında İngiliz bir psikolog olan Richard Ryder tarafından ortaya atılmıştır. Ryder aynı zamanda insanlar ve hayvanlar arasında ayrımcılık yapılmasını “türcülük (*speciesism*)” olarak adlandıran yazardır. Pat Carlen ve Leandro Ayres Franca (der.), *Alternative Criminologies* (London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018), 172.

⁴⁰ Piers Beirne, “For a Nonspeciesist Criminology: Animal Abuse as an Object of Study”, *Criminology* 37, sy 1 (1999): 118. Terminolojiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bu eserin 3 numaralı dipnotuna başvurulabilir.

⁴¹ White, *Environmental Harm*, 113.

⁴² Çalışmada konu hakkında farklı temellendirme biçimleri sunan düşünürlerin tamamına kapsamlı şekilde yer vermek mümkün olmayıp çalışmada örnek teşkil etmesi açısından hayvan refahı ve hayvan hakları yaklaşımının en önemli iki temsilcisine yer verilmiştir.

⁴³ Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, Volume II* (London: Royal Exchange, 1823), 236.

ve hazzı hissetme kapasiteleri olduğu için menfaatlerinin bulunduğunu, bu nedenle de nasıl ki siyahlar ve beyazlar, kadınlar ve erkekler eşitse, insanlar ve hayvanların eşit olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴

Öte yandan faydacı yaklaşım da çeşitli açılardan eleştirilmiştir.⁴⁵ Özellikle de meseleye hak temelli bir yaklaşım getiren yazarlar, faydacı yaklaşımın hayvanlara yönelik sonuç odaklı bir felsefe getirmiş olmasını eleştirmişlerdir. Örneğin hayvanların korunması hususunda hak temelli bir yaklaşım benimseyen en önemli düşünürlerden birisi olan Tom Regan faydacı teoride bizzat hayvanların değil, haz ve acının esas değer olduğunu ifade etmekte ve bu açıdan faydacı teoriyi eleştirmekte ve hayvanlara yönelik farklı bir kuram ortaya atmaktadır. Singer, hayvanların haklarından çok onların menfaatlerine vurgu yaparken Regan hak temelli bir yaklaşım getirmektedir. Bir başka deyişle Singer'a göre hayvanların hak sahibi olup olmamaları teknik bir meseledir. Düşünür, hak söyleminin siyasal alanda kullanılmasının faydalı olduğunu; ancak hayvanların korunması için onların haklara sahip olması gerektiğini temellendirmeye çalışmaya bir ihtiyaç olmadığını, esas olanın hayvanların menfaatlerinin korunması olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶ Regan ise hayvanlar ve insanların benzer anatomileri paylaştığını, hayvanların da insanlar gibi arzularının, isteklerinin, hatta bir dillerinin olduğunu, kendi öz benliklerine sahip canlılar olduklarını ifade etmektedir.⁴⁷ Bu nedenle Regan'a göre, hayvanlar da insanlar gibi yaşamın öznelidir ve haklara sahip olabilirler.⁴⁸

Hayvanların korunmasına yönelik felsefi olarak geliştirilen başkaca birçok teori bulunmaktadır. Bütün bu yaklaşımlar tür adaleti bünyesinde ele alınmakta ve temellendirmeleri, yaklaşımları farklı olsa ve her teorinin kendi içinde birtakım çelişkileri, açmazları veya daha fazla incelenmeye ve açıklanmaya muhtaç noktaları olsa da sonuç olarak hepsinin uzlaştığı temel nokta, hayvanlar ve insanların aynı türden olduğu, acı çekme ve hazzı hissetme kapasitesi başta olmak üzere hayvanlar ve insanların benzer birçok özelliği paylaştığı ve bu nedenlerle de hayvanlar ve insanlar arasında ayrımcılık yapılmaması gerektiğidir. Ancak günümüzde hayvanların hak

⁴⁴ Singer, *Hayvan Özgürleşmesi*, 47-49.

⁴⁵ Peter Singer'ın faydacı yaklaşımına getirilen eleştirilerin kapsamlı bir analizi için bkz. Arıkan, *Hayvan Hakları*, 41-54.

⁴⁶ Singer, *Hayvan Özgürleşmesi*, 55.

⁴⁷ Tom Regan, *Kafesler Boşalsın: Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek*, çev. Serpil Çağlayan (İstanbul: İletişim, 2007), 83-90; Arıkan, *Hayvan Hakları*, 62-63.

⁴⁸ Regan, *Kafesler Boşalsın*, 91.

öznesi olarak kabul edilmemesi bir yana, hukukun hayvanları ele alışında, tür eşitliğinden uzak, insan-merkezci bir paradigma hâkimdir. Hukukta hayvanlar insan bakış açısıyla, insanların hayvanlardan ne şekilde faydalandıklarına göre kategorize edilmektedir. Örneğin ürünlerinden faydalandığımız hayvanlar çiftlik hayvanı, etini yiyebilmek için beslediğimiz ve daha sonra kestiğimiz hayvanlar kesim hayvanı, evimizde bakım verdiğimiz hayvanlar evcil hayvan olarak adlandırılmaktadır.⁴⁹

Yeşil kriminoloji, dilin “zarar” ve “değer” kavramlarının nasıl yapılandırıldığını gösterdiğini ifade etmektedir.⁵⁰ Kullandığımız dil de bu bakımdan insan merkezli ve araçsaldır. Örneğin çevreye ilişkin kanunlar veya hayvanlarla ilgili kanunlar, hayvanların varlığını ve değerini insan kavramlarına ve insan faydasına atıf yaparak tanımlamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi hayvanları insanların onlardan nasıl faydalandığına göre kategorilere ayırmak ve bu kategoriler üzerinden tanımlamak hayvanların araçsallaştırılmasının en büyük örneklerinden bir tanesidir.

Hayvanlar, bunun dışında, hayatın birçok alanında insanlar tarafından istismara uğramaktadır. Agnew ve Beirne, hayvanlara yönelik istismarı, bir hayvanın acı çekmesine veya ölümüne yol açan veya başka bir şekilde hayvanın refahını tehdit eden eylemler olarak tanımlamaktadır.⁵¹ Bununla birlikte hukuk açısından hayvan istismarının ele alınışının bu tanımdan çok daha dar kapsamlı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Örneğin, 2018 yılında tahminen 69 milyar tavuk, 1,5 milyar domuz, 656 milyon hindi, 574 milyon koyun, 479 milyon keçi, 302 milyon sığır et üretimi için öldürülmüştür.⁵² Bunun haricinde çiftlik hayvanları oldukça olumsuz koşullarda, hareket etmelerini neredeyse tamamen engelleyecek kadar küçük ve karanlık alanlarda kapalı tutulmaktadırlar. Hayvanlar yalnızca yemek amacıyla değil; bunun yanında, giyim, eğlence, hayvan ticareti gibi birçok alanda istismara maruz kalmaktadırlar.⁵³ Bu nedenle Piers Beirne,

⁴⁹ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Türkiye’de hayvanların korunmasına ilişkin mevzuat incelenirken bahsedilecekse de burada da benzer bir yaklaşımın bizim hukuk sistemimiz bakımından da hâkim olduğunu söylemek gerekmektedir. Nitekim Hayvanları Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde hayvanlar “evcil hayvan”, “sahipsiz hayvan”, “yabani hayvan” gibi çeşitli kategoriler altında incelenmiştir.

⁵⁰ White, “The Conceptual Contours”, 20.

⁵¹ Robert Agnew, “The Causes of Animal Abuse: A Social-Psychological Analysis”, *Theoretical Criminology* 2, sy 2 (1998): 179; Beirne, “For a Nonspeciesist Criminology”, 121; Sollund, “Animal Abuse”, 8.

⁵² Hannah Ritchie, “Meat and Dairy Production”, Our World in Data, 25 Ağustos 2015, <https://ourworldindata.org/meat-production> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2022).

⁵³ Sollund, “Animal Abuse”, 9-18.

hayvanların ölümüne neden olan insan eylemlerini tanımlamak için “*hayvankırım*” (*theriocide*) terimini kullanmaktadır.⁵⁴

Yeşil kriminolojiye göre, hayvanların insanların faydası ölçü alınarak sınıflandırılması, bu şekilde insan-hayvan arasında ve hayvan türleri arasında bir hiyerarşi yaratılması da türçülüktür. Bu bakış açısı, vahşi, evcil veya ticari olmasına bakılmaksızın insan olmayan hayvanlara yönelik her türlü acı verici eylemi inceleme konusu yapmaktadır.

Günümüzde hayvanların hukuk vasıtasıyla korunmasına yönelik olarak uluslararası anlamda da birçok düzenleme yapılmaktadır. Örneğin UNESCO tarafından 1978 yılında “Evrensel Hayvan Hakları Bildirgesi” imzalanmış⁵⁵, böylelikle bağlayıcı olmasa da hayvanların hissedebilen, acı çekebilen varlıklar olarak tanınması ve hayvan istismarının sona erdirilmesi adına uluslararası anlamda da bir adım atılmıştır. Ulusal anlamda da birçok ülkede hayvanların korunması özellikle de ceza hukuku normları vasıtasıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında birçok ülkede hayvanlar hukuken “kişi” olarak kabul edilmeseler dahi “eşya” statüsünden çıkarılmıştır.⁵⁶ Bu ve benzeri güncel gelişmeler, hayvanların korunmasına yönelik hukuk içinde de birçok adım atıldığını gösterse de bu gelişmelerin tür adaletini ne ölçüde sağladığı tartışmalıdır.

⁵⁴ “*Theriocide*” kelimesi, Pierce Beirne tarafından ortaya atılmış olup yazar tarafından bir hayvanın bir insanı öldürmesi anlamında kullanılmaktadır. Piers Beirne, “*Theriocide: Naming Animal Killing*”, *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 3, sy 2 (2014): 49-66. Eski Yunanca’da insan dışındaki hayvanlar anlamına gelen “*θη πiov*” kelimesinden ve Latince’de “öldürmek” anlamına gelen “*Cædere*” kelimesinin birleşiminden oluşmaktadır. “*Theriocide*” kelimesinin sonunda yer alan “-cide” ifadesi, Türkçe’ye “-kırım” olarak çevrilmektedir. Örneğin “genocide” kelimesi Türkçe’ye “soykırım” olarak çevrilmektedir. Benzer şekilde “*ecocide*”, kelimesindeki “*eco*”, “yuva” anlamına gelmekte ve içinde yaşadığımız çevreyi betimlemek için kullanılmaktadır. Bu kelime de insanların ve insan-olmayan diğer varlıkların yuvalarına, yani çevrelerine zarar vermek anlamına gelmekte ve “ekokırım” olarak Türkçe’ye çevrilmektedir. Aykut Çoban, “Ekosoykırım: Ekokırımla Soykırımın İç İçe Geçmesi”, *Sosyo Ekolojik Bir Toplum İçin Ne Yapmalı* içinde, der. Hakan Yurdanur (Ankara: İmge, 2024), 241-242. Bu çalışmada da bu nedenle “*theriocide*” kelimesinin çevirisinde “*hayvankırım*” tercih edilmiştir.

⁵⁵ İsmet Sungurbey, *Hayvan Hakları-Bir İnsanlık Kitabı* (İ. Ü. Basımevi ve Film Merkezi, 1992): 5.

⁵⁶ Almanya, İsviçre ve Avustralya bu tür ülkelere örnek olarak verilebilir. Hayvanların hukuki statülerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi konusunda bkz. Koçhisarlıoğlu, Cengiz Koçhisarlıoğlu ve Özlem Söğütü Erişgin, “Hayvanın Hukuki Konumu”, *Yaşar Üniversitesi Dergisi* 8 (2013): 1703-1710.

2.HAYVANLARIN CEZA HUKUKU VASITASIYLA KORUNMASI: TÜRKİYE VE ALMANYA ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Çevrenin korunmasına ilişkin hukukumuzda yapılan en önemli düzenlemelerden birisi 1982 Anayasası'nın 56. maddesidir.⁵⁷ Bu madde uyarınca herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Ayrıca kanun koyucu, çevrenin korunmasına ilişkin bu hakkı tanımlarken vatandaşlara ve Devlet'e çevrenin korunması ve çevrenin kirletilmesini önleme yükümlülüğü de yüklemektedir. Anayasa m. 56'yı takiben TCK ile de çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Türk hukuku kapsamında hayvanların konusunu ya da korunan hukuki değerini oluşturduğu suçlara bakıldığında, bu suçların TCK ve HKK'da ayrı ayrı düzenlendiği görülmektedir.

2.1. TÜRKİYE'DE HAYVANLARIN CEZA HUKUKU VASITASIYLA KORUNMASI

2.1.1. TÜRK CEZA KANUNU AÇISINDAN HAYVANLARIN KORUNMASI

TCK'da yer alan ve hayvanlara yönelik olarak işlenebilecek suçlardan incelenecek ilk suç nitelikli hırsızlık suçudur. TCK m. 141'de temel hali düzenlenmiş olan hırsızlık suçu bakımından öncelikle zilyedin rızası bulunmaksızın başkasına ait olan taşınır malın, kendisi veya başkası yararına bulunduğu yerden alınması eyleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kanunda yer alan ifadeye göre, hırsızlık suçunun hem temel hem de nitelikli hallerine vücut verilebilmesi için öncelikle suçun konusunun bir başkasına ait taşınır mal olması gerekmektedir.⁵⁸ Hırsızlık suçunun kapsamına yalnızca taşınır mallar dahil edilmiştir.⁵⁹

Hırsızlık suçunun, failin kendisine veya başka bir kimseye yarar sağlamak amacıyla işlenmiş olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, hırsızlık suçunun işlenebilmesi için Kanun, failin belirli bir amaca müdahil hareket

⁵⁷ Burcu Dönmez, "Hayvanlara Yönelik İşlenen Suçlar", *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 8 (2013): 910.

⁵⁸ Yılmaz Yazıcıoğlu, "Yeni Türk Ceza Kanununda Hırsızlık Suçu", *Ceza Hukuku Dergisi* 2, sy. 5 (2007): 349.

⁵⁹ Zeki Hafızoğulları, Muharrem Özen, "Hırsızlık", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, sy. 1-2 (2008): 777.

etmesi gerektiğini düzenlemektedir. Bu nedenle hırsızlık suçunun özel kastla işlenebilen suç olduğundan söz edilecektir.⁶⁰ Bu suç, genel kast ile işlenememektedir.⁶¹

Hırsızlık suçunun nitelikli halini oluşturan m. 142/2(g) hükmü hayvanlara yönelik olarak işlenebilen bir suçtur. Hükme göre (g) bendinin vücut bulabilmesi için suçun herhangi bir hayvana yönelik olarak değil, “büyük veya küçük baş hayvan hakkında” işlenmesi gerekmektedir. Burada bahsedilen büyükbaş ve küçükbaş hayvan tanımına ise ne kanun maddesinde ne de gerekçede yer verilmiştir.⁶² Bunun yerine, TCK’nın gerekçesinde, (g) bendinde yer verilen suçun konusunun barınak yerlerinde, sürüde veya açık yerlerde bulunan büyük veya küçük baş hayvan olması gerektiği şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.⁶³ Mevzuatımızda ise, büyükbaş ve küçükbaş hayvanın tanımları, “Büyükbaş, Küçükbaş, Damızlık Kanatlı Hayvanlar, Tek Tırnaklı Hayvanlar, Arı ve Diğer Hayvanlar ile Üreme Ürünleri İthalatı İçin Kontrol Belgesi Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ” in m.4/1(b)(e) bentlerinde yapılmaktadır. Tebliğ’den yola çıkarak, mevzu hukukumuzda büyükbaş hayvan “damızlık, besilik ve kesimlik amacıyla ithal edilecek sığır cinsi hayvanları”; küçükbaş hayvan ise “damızlık, besilik ve kesimlik amacıyla ithal edilecek koyun-keçi türü hayvanları” ifade etmektedir. Dolayısıyla kedi, köpek, kuş, balık vb. hayvanların bu madde kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir.

Kanaatimizce, TCK m.142/2(g) bendinde veya maddenin gerekçesinde açıkça büyükbaş ve küçükbaş hayvanın tanımının yapılmaması nedeniyle nitelikli hırsızlık suçunun konusunun ne olduğu tam olarak belli değildir. Hukuk düzeninin bir bütün olduğu dikkate alındığında, Tebliğ’de yapılan tanımın nitelikli hırsızlık suçu bakımından geçerli olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, suçun nitelikli haline vücut verildiğinin kabul edilebilmesi için suça konu hayvanın damızlık, besilik ve kesimlik sığır cinsi ya da koyun-keçi türü hayvan olması gerekmektedir.

⁶⁰ Dönmez, “Hayvanlara Yönelik”, 905.

⁶¹ Hafizoğulları, Özen, “Hırsızlık”, 782; Yazıcıoğlu, “Yeni Türk Ceza”, 355.

⁶² Türk Dil Kurumu küçükbaş hayvanı, “Kasaplık hayvanlardan koyun ve keçiye verilen ortak ad”; büyükbaş hayvanı ise, “Sığır, manda vb. kasaplık hayvanlara verilen genel ad, kocabaş” olarak tanımlamaktadır. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi 24 Nisan 2024).

⁶³ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Mevzuatı Cilt 1 (Kanunlar)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (Ankara: Seçkin, 2019), 348.

Suçun konusu insanın tüketim, beslenme ihtiyaçlarının giderilebilmesi için kullanılan büyükbaş ve küçükbaş hayvan olarak sınırlanmıştır. Ayrıca yukarıda ifade edildiği üzere, hırsızlık suçunun temel şekli bakımından suçun konusu, başkasına ait taşınır bir mal olarak tanımlanmaktadır. Her iki açıklama rehberliğinde, kanaatimizce, nitelikli hırsızlık suçunun hayvanın bizzatini kendisini korumaya yönelik bir düzenleme olmadığı, insana ait ve yalnızca kişilerin kullanımına mahsus bir nesneyi korumaya yönelik olarak düzenlendiği kabul edilmelidir. Ayrıca hırsızlık suçu, TCK'nın "Kişilere Karşı Suçlar" başlıklı ikinci kısım ve "Malvarlığına Karşı Suçlar" başlıklı onuncu bölümünde yer almaktadır. Kanun'un sistematığı bir hükmün düzenleniş amacını, *ratio legis*'ini ortaya koyabilmek açısından önem arz etmektedir. Hırsızlık suçunun insanın zilyetlik hakkının korunduğu⁶⁴ kabul edilmelidir. Bu haliyle, TCK m.142/1(g)'nin ise hayvana yönelik düzenlenen bir suç olmadığı, malikin sahibi olduğu hayvandan beklediği değer azalması veya yok olması nedeniyle düzenlendiği kabul edilmelidir.⁶⁵

TCK'da hayvanlara yönelik bir diğer suç m.181'de düzenlenen "Çevrenin Kasten Kirletilmesi" suçudur. Suçun temel şekline vücut verilebilmesi için ilgili olan kanunlarda düzenlenen teknik usullere aykırı gelecek ve çevreye zarar verecek şekilde atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya kasten verilmesi gerekir. Başka bir deyişle, bu suçun işlenebilmesi için bahsi geçen eylemin kasten işlenmesi ve çevreye zarar vermeye elverişli olması gerekir.⁶⁶

Madde metninde geçen ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırılığın ne olduğu izaha muhtaçtır. İlgili kanunların, şekli anlamda kanun olarak kabul edilmesi durumunda teknik usullerin detaylı oluşu ve sıkça değişmesi nedeniyle kanunla düzenlenmesinin imkansız olacağı ve işlenen çevre suçlarının çoğunun takipsiz kalacağı endişesiyle eleştirilmiştir.⁶⁷ Bu gerekçeyle doktrinde, "ilgili kanunlar" ifadesinin "ilgili mevzuat" olarak anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir.⁶⁸ Bir diğer unsur olan teknik usule aykırılık, ilgili mevzuatta öngörülen teknik standartlara aykırılık olarak kabul

⁶⁴ Hafizoğulları, Özen, "Hırsızlık", 776.

⁶⁵ Baş, "Hayvanın Kötü Muamelelere", 10.

⁶⁶ Tuğrul Katoğlu, "Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar", *Mülkiye Dergisi* 29, sy. 246 (2005): 141.

⁶⁷ Firuz D. Yaşamış, "Çevre Ceza Hukuku'nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy. 58 (2005): 140.

⁶⁸ Cengiz Otacı, "Çevrenin Kasten Kirletilmesi ve Taksirle Kirletilmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler", *Ankara Barosu Dergisi*, sy. 1 (2015): 282; Talas, "Türk Ceza Kanunun'nda", 1153.

edilebilir.⁶⁹ Bir Yargıtay kararında teknik usullere aykırılık “2872 sayılı Çevre Kanunu, 2690 sayılı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu, 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu gibi kanunların, kapsadıkları alanlarla ilgili olarak “çevreyi kirletmeme” ilkesi gereğince çerçeve olarak benimsedikleri düzenlemelere dayanılarak oluşturulan yönetmeliklerde açıklanan ve somut olayın özelliklerine göre değerlendirilecek olan, arıtma, depolama, imha etme, taşıma, koruma, alıcı ortama verme, uzaklaştırma gibi hususlar bakımından öngörülen yükümlülüklerle aykırı davranmak”⁷⁰ olarak ifade edilmiştir.

Kanaatimizce teknik usullere aykırılık, ilgili mevzuatta yer verilen standartlara ve somut olayın koşullarına göre değişebilir niteliktedir. Başka bir deyişle, çevrenin kasten kirletilmesi suçunun oluştuğunun kabul edilebilmesi için çevrenin kasten kirletilmesi suçunun maddi unsuru olan eylemin kendisi, ilgili kanunlara bağlı usuller çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.⁷¹ Dolayısıyla, suçun maddi unsuru olan fiilin kanun metni dışında yürütme organının düzenleyici işlemleriyle belirlenmesi TCK m. 181/1 hükmünü beyaz hüküm haline getirmektedir.⁷²

Çevrenin kasten kirletilmesi suçunun hayvanlara yönelik olarak düzenlenen bir diğer hüküm m.181/4’tür. Hüküm uyarınca, birinci ve ikinci fıkrada düzenlenen eylemlerin insanlar veya hayvanlar bakımından tedavisi zor hastalıkların oluşması, üreme yeteneğinin körelmesi, hayvan veya bitkilerin doğal özelliklerinin değişmesine sebep olabilecek niteliğe sahip olan atık veya artıklarla işlenmesi durumunda birinci ve ikinci fıkrada yer verilen cezadan görece çok daha ağır bir ceza öngörülmüştür. Doktrinde dördüncü fıkra hükmünün daha ağır cezayı gerektiren nitelikli bir hal

⁶⁹ Nebahat Kayaer, “Atık ve Artıklarla Çevrenin Kastan Kirletilmesi Suçu (TCK m. 181/1)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21, sy. 1 (2019): 163.

⁷⁰ Yargıtay 4. Ceza Dairesi, 19.10.2022 T., 2022/12166 E., 2022/20309 K.

⁷¹ Çevrenin kasten kirletilmesi suçunu oluşturan eylemlere hukuk düzeni ancak belli şartlar altında gerçekleştirilirse izin vermektedir. İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak toprağa, havaya veya suya, atık veya artık verme eylemi çevreye zarar verme tehlikesini oluşturmuyorsa hukuk düzeni bu eylemi yine yasaklamakta, ancak m. 181 bakımından cezaya layık görmemektedir. Bu durumda, ilgili kanun kapsamında öngörülen yaptırım uygulanacaktır. Dolayısıyla, eylem mevzuatta düzenlenen teknik usullere uygun yapılırsa idi hukuka uygun kabul edilecek idi. Ancak bu usullere aykırı olarak gerçekleştirilen eylem, çevreye zarar verme tehlikesi oluşturduğu için Türk Ceza Kanunu’na aykırı telakki edilmektedir.

⁷² Kayaer, “Atık ve Artıklarla”, 161.

oluşturduğu edilmektedir.⁷³ Aynı şekilde, Yargıtay da dördüncü fıkranın daha ağır cezayı gerektiren nitelikli bir hal olduğunu kabul etmektedir.⁷⁴ Hükmün gerekçesinde de fıkranın bir nitelikli hal olarak kabul edildiği ifade edilmiştir:

“Dördüncü fıkrada ise, bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan suçların konusunu oluşturan atık veya artıkların diğer birtakım özellikleri, bu suçlar açısından daha ağır cezayı gerektiren ayrı bir nitelikli hal olarak kabul edilmiştir. Bu hükmün uygulanabilmesi için, suç konusu atık ve artıkların insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olması gerekir.”

Gereğinden yola çıkarak, dördüncü fıkrada yer verilen daha ağır cezayı gerektiren halin kullanılan aracın değişmesi⁷⁵ nedeniyle düzenlendiği kabul edilmelidir. Zira dördüncü fıkrayı ilk iki fıkradan ayıran temel fark, kullanılan aracın niteliği gereği maddede belirtilen sonuçlara doğurmaya elverişli olmasıdır. Dolayısıyla aracı olarak ifade edilen atık veya artık maddelerin fıkrada öngörülen neticeleri gerçekleştirmeye elverişli niteliklere sahip olmasıdır. Bu haliyle m. 181/4’te yer verilen nitelikli hal de somut tehlike suçu olarak kabul edilmektedir.⁷⁶

Dördüncü fıkrada düzenlenen fiilin işlenebilmesi için failin toprağa, suya veya havaya verdiği atık veya artıkların fıkrada sayılan neticelere sebep olabileceğini bilmesi gerekir. Başka bir deyişle, atık veya artıkların niteliğini bilmeyen ve bilmesi gerekmeyen failin kastının ortadan kalktığı kabul edilecek ve suçun temel şeklinin işlendiği kabul edilecektir.⁷⁷ Ancak madde metninde yer verilen sonuçların gerçekleşmesi gerekli değildir. Zira atık veya

⁷³ Serdar Talas, “Türk Ceza Kanunu’nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları”, *Journal of Istanbul University Law Faculty* 71, sy. 1 (2013): 1154; Artuk, “Çevrenin Kasten Kirletilmesi”, 44.

⁷⁴ “Çevrenin kasten kirletilmesi, kanunda tehlike suçu olarak düzenlenmiştir. Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi hali TCK’nın 181. maddesinin 3. fıkrasında, bunların insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek etkilerinin olması ise aynı maddenin 4. fıkrasında cezanın artırılmasını gerektiren nitelikli haller olarak düzenlenmiştir.” (Yargıtay 4. Ceza Dairesi, 09/06/2022 T., 2022/12166 E., 2022/20309 K.)

⁷⁵ Hakan Hakeri, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), 127-128.

⁷⁶ Mustafa Özen, “Çevreye Karşı İşlenen Suçlar (TCK m. 181, 182)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18, sy. 1 (2010): 23.

⁷⁷ Kayaer, “Atık ve Artıklarla”, 179.

artıkların bu sonuçları doğurmaya elverişli olduğu ölçüde, netice gerçekleşmese dahi suç oluşmaktadır.⁷⁸

Kanaatimizce m. 181/4 hükmü, neticesi sebebiyle ağırlaşmış hal (TCK m. 23) olarak düzenlenmelidir. Dördüncü fıkrada bahsedilen neticeleri gerçekleştirmeye elverişli atık ve artıkların niteliğinin değişmesi değil, her türlü atık ve artıkla gerçekleştirilen eylemlerin bahsedilen neticelere neden olması durumunda dördüncü fıkra hükmünün uygulanabilmesi gerekir. Başka bir deyişle, “*daha ağır veya başka bir neticeyi doğurma rizikosunu bünyesinde taşımasına rağmen*”⁷⁹ birinci ve ikinci fıkrada öngörülen eylemleri gerçekleştiren failin, dördüncü fıkrada öngörülen ağır neticelere en azından dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı gelecek şekilde neden olması aranmalıdır. Zira failin toprağa, suya veya havaya verdiği atık veya artığın niteliği fıkrada yer verilen neticeleri gerçekleştirmeye niteliksel olarak uygun olmayabilir; ancak niceliksel olarak⁸⁰ elverişli olması vb. sebeplerle zikredilen neticeler gerçekleşmiş olabilir. Bu durumda, failin suçun temel şekli nedeniyle ceza sorumluluğundan bahsedilecektir. Dördüncü fıkra hükmünün yeniden düzenlenmesi ve bu neticelere neden olunmasının ayrıca neticesi sebebiyle ağırlaşmış hal olarak düzenlenmesi gerekir.

Çalışmamız kapsamında Türk Ceza Kanunu’nda hayvanlara yönelik olarak işlenen suçlardan inceleyeceğimiz diğer düzenleme, çevrenin taksirle kirletilmesi suçudur. Kanun koyucu, TCK m.182’de düzenlenen suçun işlenebilmesi için kasten işlenebilen hali gibi atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesi eyleminin ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olması şartını aramamıştır.⁸¹ Bunun yerine, çevreye zarar verecek her türlü eylemin gerçekleştirilmesi yeterli görülmüştür. Ayrıca, TCK m.181/3’teki düzenleme ile paralel olarak atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması durumu cezayı arttıran nitelikli hal olarak kabul edilmiştir.

TCK m.182/2, aynı suçun kasten işlenebilen halinde olduğu gibi, cezayı arttıran nitelikli bir hali olarak düzenlenmiştir.⁸² Kanaatimizce, suçun taksirle işlenebilen hali bakımından fıkranın düzenlenme şekli yerindedir. Zira

⁷⁸ Katoğlu, “Yeni Türk Ceza”, 142.

⁷⁹ İlhan Üzülmmez ve Mahmut Koca, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021), 244.

⁸⁰ Örneğin, atık veya artıkların özelliği tek başına yeterli olmazken toprağa, suya veya havaya verilme miktarı nedeniyle kanunda bahsedilen neticeleri oluşturmaya elverişli olabilir.

⁸¹ Talas, “Türk Ceza Kanunu’nda”, 1156.

⁸² Katoğlu, “Yeni Türk Ceza”, 143.

taksirli suçlar bakımından neticesi sebebiyle ağırlaşan suç düzenlemesi yapılamayacağından, failin en azından eylemi işlediği atık veya artıkların, insanlar veya hayvanlar bakımından tedavisi zor hastalıkların oluşması, üreme yeteneğinin körelmesi, hayvan veya bitkilerin doğal özelliklerinin değişmesine sebep olabilecek niteliklere sahip olabileceğini öngörebilecek durumda olması gerekir.

Çevrenin kasten veya taksirle kirletilmesi suçları, TCK'nın "Topluma Karşı Suçlar" başlıklı üçüncü kısmının "Çevreye Karşı Suçlar" başlıklı ikinci bölümünde yer almaktadır. Kanunun sistematigi ile değerlendirildiğinde her iki suçun mağduru toplumdur.⁸³ Suç ile korunan hukuki değer ise insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkıdır.⁸⁴ Dolayısıyla çevrenin kasten veya taksirle kirletilmesi suçları, her ne kadar hayvana yönelik olarak işlenen eylemleri suç ve ceza normları içerisine alsada dahi, hayvanlara yönelik tam anlamıyla bir koruma içermemektedir.⁸⁵ Bu bağlamda, TCK m.181'de düzenlenen suçun her ne kadar hayvanlara yönelik olarak işlenen bir eylemi konu edinse dahi bu maddelerin düzenleniş amacı insanın menfaatlerine dayalıdır.

Bu kapsamda inceleyeceğimiz son düzenleme, TCK m.226/4'te yer alan hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel davranışlara ilişkin yazı, ses veya görüntüleri içeren ürünleri üretme, ülkeye sokma, satışı arz etme, satma, nakletme, depolama, başkalarının kullanımına sunma veya bulundurma fiillerinin yer aldığı müstehcenlik suçudur. Öncelikle, kanuni tipte yer alan "cinsel davranış" kavramı hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel birleşmeyi değil, hayvanlarla gerçekleştirilen her türlü cinsel davranışı ifade etmektedir.⁸⁶ Hatta bu cinsel davranışların, şiddet kullanılarak gerçekleşmesi gerekmektedir.

TCK m.226/4 kapsamında suç teşkil eden fiil, hayvanla gerçekleştirilen cinsel davranışlar değildir. Hayvanlar ile gerçekleştirilen cinsel davranışları içeren ürünlerin üretilmesi, ülkeye sokulması vb. gibi kanuni tipte yer alan fiillerdir. Bu sebeple, bir kişinin kanunda tanımlanan yazı, ses veya görüntüleri üretmek, ülkeye sokmak vb. fiilleri gerçekleştirilmeksizin yalnızca hayvanla cinsel ilişkiye girmesi bu suç kapsamında kabul edilmeyecektir.⁸⁷

⁸³ Talas, "Türk Ceza Kanunu'nda", 1152.

⁸⁴ Mehmet Emin Artuk, "Çevrenin Kastan Kirletilmesi Suçu (TCK m. 181)", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1, sy. 1, (2014): 40.

⁸⁵ Dönmez, "Hayvanlara Yönelik İşlenen", 912.

⁸⁶ Gökhan Taneri, "Müstehcenlik Suçu", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13, sy. 1 (2018): 600.

⁸⁷ Dönmez, "Hayvanlara Yönelik İşlenen", 914.

TCK 226/4'te yer verilen suç, hayvanların korunmasına yönelik bir düzenleme içermemektedir. Hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel davranışların, toplum ahlakını bozması ve toplumda yayılması tehlikeleri nedeniyle kabul edildiği değerlendirilmektedir.⁸⁸ Dolayısıyla, müstehcenlik suçunda yer alan dördüncü fıkra düzenlemesi, toplum ve toplum ahlakına yönelik kaygılar nedeniyle kabul edilen bir düzenleme olması nedeniyle hayvanların korunması kapsamında etkili bir hüküm olarak görülmemektedir.

Kanaatimizce, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan hayvanlara yönelik olarak işlenen suçlar yeşil kriminoloji bağlamında yetersiz kabul edilmelidir. Zira yukarıda incelemiş olduğumuz hiçbir suç tipi, ekosistemin bir parçası olan hayvanların belirli menfaatini korumak amacını gütmemektedir. Hatta hissetme ve acı çekme kapasitesine sahip varlıklar olan hayvanlara karşı gerçekleştirilen ve neticesinde bir canlıya zarar veren haksız herhangi bir davranışı cezalandırmak amacıyla düzenlenmemiştir. Başka bir deyişle, tüm bu suç tiplerinin ceza hukuku sahasında haksız olarak görülmesinin temelinde bu davranışlar neticesinde hayvana karşı gerçekleştirilen kötü davranışlar değil, hayvanın insan için yaratılan bir varlık olduğunun kabulü yatmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun ilgili düzenlemelerinde yer alan yaptırım ve menfaat çatışmasında esas alınan hukuki değer sahibi, her ne kadar suçtan doğrudan hayvan zarar görse dahi, bizatihi insanın kendisidir.

2.1.2. HAYVANLARI KORUMA KANUNU AÇISINDAN HAYVANLARIN KORUNMASI

HKK'nın hayvanlara karşı gerçekleştirilen eylemlere ilişkin öngördüğü yaptırım, 9/7/2021 tarihli ve 7332 sayılı "Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"dan önce m. 28'de yer alan idari yaptırımlardı. HKK'nın çeşitli hükümlerinde yer alan ve "yasak" olarak düzenlenen tüm eylemler 2021 değişikliklerinden önce, bunlara karşı öngörülen yaptırım idari para cezası öngörüldüğü için kabahat olarak düzenlenmişti. 2021 değişiklikleri sonrasında HKK'ya eklenen 28/A maddesi ile kanun kapsamında yer verilen eylemlerin bir kısmı kabahat olmaktan çıkmış ve suç olma vasfına sokulmuştur.

2021 değişiklikleri sonrasında HKK'ya eklenen m. 28/A düzenlemesi ile nesli tükenmekte olan hayvanlara karşı işlenen öldürme eylemi suç haline

⁸⁸ Onur Akbulut, Nesrin Çobanoğlu, "Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat ve Bu Mevzuata Göre Hayvanların Hukuki Durumları", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 36, sy. 1 (2020): 24.

getirilmiştir. Hüküm uyarınca, nesli yok olma tehlikesi altında olan bir hayvanı öldüren kişiye hapis cezası öngörülmüştür. Bu suçun işlendiğinin kabul edilmesi için nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvanlardan bir tanesinin öldürülmesi yeterlidir. Bu suç bakımından önem arz eden öldürülen hayvanın sayısı değil, suçun konusu olan hayvanın nesli yok olma tehlikesi altında olan bir hayvan olmasıdır.

Birinci fıkranın devamında, bir hayvan neslinin yok edilmesi düzenlenmektedir. Bu suç ile nesli yok olma tehlikesi altında olan bir ya da birden fazla hayvanın öldürülmesi yeterli olmayıp fiil neticesinde hayvan neslinin yok olması gerekir. Ancak maddenin kendisi ve gerekçesinde, bu eylemin nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvanı öldürme suçunun neticesi nedeniyle ağırlaşmış halini mi yoksa başka bir suçu mu oluşturduğu açık değildir. Bu eylemin ilk cümledeki suçun neticesi nedeniyle ağırlaşmış hali olduğu kabul edilirse, yaşayan bir ya da birden fazla hayvanın öldürülmesi sonucunda bir hayvan neslinin yok olması gerekecektir. Ancak neslin yok edilmesi müstakil bir suç olarak kabul edilirse, henüz doğmamış ve suni yollarla laboratuvar ortamında beslenen bir nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvan embriyosunun döllemesinin durdurulması sonucunda hayvan neslinin tükenmesi de bu suç kapsamına dahil edilebilecektir. Kanaatimizce, fıkranın devamında yer verilen hayvan neslinin yok edilmesi eyleminin müstakil bir suç olduğu kabul edildiğinde fikri içtima hükmünün uygulanması gündeme gelecektir. Zira nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvanın yeryüzünde yalnızca bir tane kalmış olması halinde öldürme eyleminin gerçekleştirilmesi bir fiille iki farklı suçu meydana getirecektir. Bu durumda, fikri içtima hükümleri gereği bir hayvan neslini yok etme suçu daha ağır cezayı gerektirdiği için failin cezası bu suça göre tayin edilecektir.

Birinci fıkrada yer verilen suçlar bakımından nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvanların nasıl tayin edileceği açıkça belirtilmemiştir. Kanaatimizce, hangi hayvanlara karşı işlenen öldürme ve neslini yok etme eylemlerinin bu fıkra kapsamında değerlendirileceği noktasındaki belirsizlik, kanunilik ilkesinin aykırılık teşkil eder niteliktedir. Zira Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yayınlanan bir nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvanlar listesi bulunmadığı gibi bağımsız hayvan derneklerinin listeleri de birbiri ile farklılık arz edebilir.⁸⁹ Her ne kadar “Türleri Yaşatma Komisyonu”

⁸⁹ 1/7/2003 tarihli 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun 2. ve 4. maddelerine dayanarak Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından çıkartılan “Tarım ve Orman Bakanlığında Belirlenen Yaban Hayvanları Listesi” bulunmakla beraber bu listede yalnızca memeliler, kuşlar ve sürüngenler olarak üç kategori halinde düzenlenen bir yaban hayvanları listesi bulunmaktadır. Bu liste ne nesli tükenmekte olan hayvanlara ne de ev/evcil hayvanlara ilişkin

tarafından kırmızı alarm listesi⁹⁰ oluşturulmuş olsa dahi, hâkimin hangi liste ve kriterlere göre bir hayvanı nesli yok olma tehlikesi altında olan hayvan olarak değerlendireceği belirlilik ilkesine aykırıdır. Açık ceza normu olma tehlikesi barındıran bu fıkra açısından belirsizliğin giderilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Maddenin ikinci fıkrasında, bir ev hayvanı veya evcil hayvanın kasten öldürülmesi eylemi cezalandırılmıştır. Düzenleme uyarınca, HKK m.12’de yer alan ehliyetli kimseler tarafından din kurallarının gerekli kıldığı özel koşulların dikkate alınan ve hayvanı korkutmadan, ürkütmeden, en az acı verecek şekilde, hijyenik kurallara uyulan ve usulüne uygun olarak bir anda yapılan hayvan kesimleri ile HKK m.13/1’de düzenlenen kanuni istisnalarla tıbbi ve bilimsel gerekçeler ile gıda amacı dışındaki insan ve çevre sağlığına yönelik önlenemez tehditler bulunan acil durumlar dışında yavrulama, gebelik ve süt anneliği dönemindeki hayvanın öldürülmesi istisna kabul edilmiştir.

İkinci fıkrada yer verilen “ev hayvanı” ile “evcil hayvan” kavramlarının tanımları HKK m.3 ile yapılmıştır. Maddeye göre evcil hayvan, insan tarafından yetiştirilmiş ve eğitilmiş hayvanları; ev hayvanı ise gerçek yahut tüzel kişilerce evde, iş yerlerinde ya da arazi de özel ilgi ve refakat altında korunan, bakılan ve sahiplerince sorumluluğu üstlenilen her türlü hayvanı tanımlamaktadır. Her ne kadar ikinci fıkrada sahipsiz hayvana ilişkin doğrudan bir düzenleme yoksa da 2021 değişikliklerinin gerçekleştirildiği 7332 sayılı Kanun tasarısının gerekçesinde sahipsiz olsa dahi kedi veya köpeklerin, insanlar tarafından evcilleştirilmiş bir tür olarak “evcil hayvan” tanımının dahil edildiği belirtilmiştir.

Tasarı gerekçesinde evcil hayvan veya ev hayvanı olmamakla birlikte bir kimsenin gözetim ve koruması altında bulunan yabancı hayvanlara da değinilmiştir.⁹¹ Bu bağlamda ev, iş yeri veya arazide özel ilgi ve refakat altında korunan ya da kanunen izin verilen muhafaza, bakım ve sorumluluğu

---

bir düzenlemeye yer vermektedir.
[https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/MEVZUAT/4915%20Kara%20Avcılıgi%20Kanunu/14\)Yaban%20Hayvanlari%20Listesi%202022%20Resmi%20Gazete.pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/MEVZUAT/4915%20Kara%20Avcılıgi%20Kanunu/14)Yaban%20Hayvanlari%20Listesi%202022%20Resmi%20Gazete.pdf) (Erişim Tarihi 27 Nisan 2024).

⁹⁰ Kırmızı alarm listesine ilişkin detaylı bilgi için bkz. IUCN Red List (<https://www.iucnredlist.org>).

⁹¹ TBMM, Dönem: 22, Yasama Yılı: 2, Sıra Sayısı: 446, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss446m.htm> (Erişim Tarihi 27.04.2024).

bir kimse tarafından üstlenilen yabani hayvanların ev hayvanı kapsamına dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

HKK m.28/A'nın üçüncü fıkrasında yer verilen suçlar, hayvanlara cinsel saldırıda bulunma suçu ile tecavüz etme suçudur. Üçüncü fıkrada yer alan her iki suç bakımından aynı ceza öngörülmüştür. Her iki suçun cezası hem hapis hem adli para cezası olacak şekilde düzenlenmiştir.

Kanaatimizce üçüncü fıkrada düzenlenen cinsel saldırı eyleminden, hayvanlara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel eylem anlaşılabilir. Zira ne tasarı gerekçesinde ne de kanun metninde cinsel saldırıdan ne anlaşılması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Kanaatimizce, TCK m.102'de yer verilen cinsel saldırı suçu, suç fiilinin kapsamı ile sınırlı kalmak üzere, HKK m. 28/A(3) bakımından esas alınabilir. Bu bağlamda, cinsel davranışlarla bir hayvanın vücut bütünlüğünü ihlal eden kimse bu suçu işlemiş olacaktır. Bu bağlamda, failin cinsel güdülerini tatmin etme amacıyla harekete geçmesi aranmayacak ve cinsel davranış olarak nitelendirilebilen her türlü davranış bu suçun oluşması bakımından yeterli sayılacaktır.

Cinsel saldırı gibi tecavüz etme fiilinden ne anlaşılması gerektiği açık değildir. Kanaatimizce, tecavüz etme eyleminin kapsamını doldurabilmek için kıstas olarak TCK m.102/2'de yer verilen nitelikli cinsel saldırı suçuna bakılmalıdır.⁹² Bu bağlamda, hayvana tecavüz eylemi ile kastedilen, hayvanın vücut boşluklarına cinsel davranış olacak şekilde herhangi bir sair cisim veya organın sokulmasıdır. Ancak organ ithal etme eylemi, yalnızca erkek cinsel organının hayvanın vücut boşluğuna sokulması olarak anlaşılmamalıdır. TCK m.102/2'de düzenlenen nitelikli cinsel saldırı suçu bakımından vücuda yalnızca erkek cinsel organının değil, cinsel motifli olacak şekilde parmak, el vb. organın sokulması da bu suçun oluşması için yeterlidir.⁹³ Tecavüz etme eylemi ile failin cinsel arzu ve tatmin duygusunun giderilmesi de aranmamalıdır.⁹⁴ Hayvanın tecavüz eylemi sırasında acı duyması da suçun oluşması bakımından şart değildir. Zira davranışın objektif bakımdan cinsel bir davranış olarak nitelendirilmesi yeterlidir.⁹⁵

⁹² Örneğin, doktrinde Yurtcan nitelikli cinsel saldırı eylemini "ırza tecavüz" olarak adlandırmaktadır: Erdener Yurtcan, *Yargıtay Kararları Işığında Cinsel Suçlar* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2018): 14.

⁹³ Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen, Emin Aşahin ve Kerim Çakır, *Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021), 385.

⁹⁴ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem ve Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022), 428.

⁹⁵ Veli Özer Özbek, Koray Doğan ve Pınar Bacaksız, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022), 339-340.

HKK m.28/A'da düzenlenen dördüncü fıkrada bir ev hayvanına veya evcil hayvana işkence etme veya acımasız ve zalimce muamelede bulunma eylemleri suç olarak kabul edilmiştir. Ancak işkence etme, acımasız ve zalimce muamelede bulunma eylemleri yoruma açıktır. Bu bağlamda, hangi eylemlerin bu niteliklere sahip olduğuna ilişkin değerlendirme doktrin ve içtihatlarla bırakılmıştır. Aynı şekilde, Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi metninde hiçbir hayvana kötü davranılamayacağı, acımasız ve zalimce eylemde bulunulamayacağı ve eğer bir hayvanın öldürülmesi zorunluysa bunun bir anda, hayvana acı çekirtmeden ve korkutmadan olacağı belirtilmiş; ancak işkence etme, acımasız ve zalimce davranışın tanımı yapılmamıştır.

Kişilere karşı işlenen suçlar bakımından işkence, devletin otorite yetkisine dayanarak bir kamu görevlisi tarafından işlenen, şiddetli fiziksel ve ruhsal acı vererek, bilgi almak ve cezalandırmak için kasıtlı olarak gerçekleştirilen eylemlerdir.⁹⁶ Kanaatimizce, hayvana yönelik işlenen suçlar bakımından bu tanım, suçun özellikle kamu görevlisi tarafından işlenmesi ve siyasi bir yetkinin kullanılması sonucu eyleme vücut verilmesi gerekliliği noktasında pek mümkün görünmemektedir. Bunun yerine, hayvanlara yönelik işlenen işkence etme eyleminden anlaşılması gereken sistematik, zamanla sürdürülen kötü muamele ve acı verme eylemleridir. Acımasız ve zalimce davranışların sistematik olarak hayvana karşı gerçekleştirilmesi sonucunda işkence etme suçunun oluştuğu kabul edilmelidir. Ancak sistematik olarak gerçekleştirilmeyen, işkence seviyesine varmayan acı verme ve zalimane davranış bakımından acımasız ve zalimce muamelede bulunma eyleminin gerçekleştiği kabul edilmelidir. Örneğin, bir hayvana yönelik olarak düzenli olarak aç bırakma eylemi işkence olarak kabul edilebilecekken düzenli olmamakla birlikte sık sık hayvanın aç bırakılması sırasıyla işkence ve kötü muamele olarak adlandırılabilir. Her iki durum için kanun koyucu aynı cezayı öngörmüştür. Ne var ki hâkim, işkence etme eyleminin haksızlık derecesinin yoğunluğu nedeniyle somut cezanın belirlenmesi sırasında durumu göz önünde bulundurmalıdır.

Dördüncü fıkra bakımından bir başka sorun, suç kapsamına yalnızca ev hayvanları ile evcil hayvanların dahil edilmesidir. Suçun tanımında yer verilen ev hayvanı ve evcil hayvan tanımları bakımından, bir ev hayvanı veya evcil hayvanın kasten öldürülmesi suçunda yapmış olduğumuz açıklamalar bu suç için de geçerlidir. Bir başka anlatımla, m.14 ile getirilen hayvanlarla

⁹⁶ Sabahattin Nal, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Türkiye’de İşkence ve İnsanlık Dışı Muamele”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15, sy. 2 (2007): 156.
YUHFD Vol. XXI No.2 (2024)

ilgili yasakların (m) bendinde genel olarak hayvanlara işkence yapmak veya acımasız ve zalimce muamelede bulunmak eylemleri yasaklanmışken m.28/A'da ev hayvanları ve evcil hayvanlar ayrıca belirtilerek yabancı hayvanlar ile kedi ve köpek dışındaki sahihsiz hayvanlar madde kapsamından çıkartılmıştır. Kanaatimizce, m.28/A ile kanunda bir belirsizliğin yaratıldığı kabul edilmelidir. Zira m.14/1(m)'de yasaklanan eylem tam anlamıyla yaptırma bağlanmış değildir. Her ne kadar kanunda düzenlenmiş olsa dahi, yaptırma bağlanmayan bir yasağın hukuk düzeninde ne ifade ettiği yoruma açıktır.

Çalışmamız kapsamında inceleyeceğimiz son suç, HKK m. 28/A'nın beşinci fıkrasında düzenlenen hayvanları dövüştürme suçudur. Bu suç ile folklorik amaca yönelik ve şiddet içermeyen, Bakanlığın uygun görüşü alınarak İl Hayvanları Koruma Kurullarından izin alınmak suretiyle düzenlenen geleneksel gösteriler istisna tutulmak üzere hayvan dövüştürme eylemleri cezalandırılmaktadır. Hayvan dövüştürme eylemi, HKK m.11'de hayvanların başka bir canlı hayvanla dövüştürülmesi olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda, hayvanların üstünlük kurma ve çiftleşmeleri dışında birbirleri ile kavga etmelerine neden olunması⁹⁷ veya birbirleri ile dövüştürmeye zorlanması bu fıkra kapsamında suç olarak değerlendirilecektir. Kanaatimizce, suçun oluşması bakımından yalnızca insanların müdahalesi sonucunda hayvanların birbirleri ile dövüştürülmesi yeterli olup bu eylemin eğlence amaçlı gerçekleştirilmesine gerek yoktur. Bir başka deyişle, failin özel kast ile hareket etmesi aranmamaktadır.

Bir diğer sorun ise, HKK m.28/A'da yer alan sekizinci fıkra hükmüdür. Düzenlemede yer alan ifadeye göre, suçüstü halleri saklı kalmak üzere, 28/A'da düzenlenen herhangi bir suç tipinin hayvanın sahibi ya da başka bir kişi tarafından işlenmesi halinde soruşturma yürütülmesi Tarım ve Orman Bakanlığının il veya ilçe müdürlüklerince Cumhuriyet Başsavcılığına yapılacak yazılı bir başvuru şartına bağlanmıştır. Ancak suçun konusu olan hayvan sahipli ise, hayvana karşı işlenen kasten öldürme, cinsel saldırı veya tecavüz, işkence veya acımasız ve zalimce davranış ile hayvan dövüştürme fiilleri hayvan sahibi tarafından doğrudan şikâyet edilebilecektir. Kanaatimizce fıkra sahipli ve sahihsiz hayvan ayırımı “bir üst noktaya” taşınmıştır. Bu fıkra uyarınca, insana ait bir mülkiyet nesnesi olması sebebiyle sahipli hayvana karşı işlenen davranışın içerdiği haksızlık, sahihsiz hayvana

⁹⁷ Ali Yiğit, Gökhan Aslım ve Aşkın Yaşar, “Türkiye’de Festival Unsuru Olarak Hayvan: Etik ve Hayvanları Koruma Mevzuatı Açısından Bir Değerlendirme”, *Türkiye Biyoetik Derneği* 16 (2012): 89.

göre daha ağır bulunmuş ve bu durumda doğrudan soruşturma açılmaya izin verilmiştir. Böylesi bir ayrımın yeşil kriminoloji bağlamında kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. Neticede fıkra metninin değiştirilerek sahipli ve sahipsiz hayvan ayrımının kaldırılması ve yazılı başvuru şartı olmaksızın soruşturmanın yürütülebilmesi imkânı getirilebilmelidir.

Hayvanları Koruma Kanunu da Türk Ceza Kanunu gibi yeşil kriminoloji bağlamında yetersiz kabul edilmelidir; zira kanun kapsamındaki birçok suç tipinde, hayvanlar evcil hayvan veya ev hayvanı şeklinde tür adaleti savunucularının da eleştirdiği gibi insan-merkezci bir şekilde bir ayrıma tabi tutularak her türlü hayvan suç kapsamına dahil edilmemiştir. Kanun bu haliyle; hayvanları bir hukuk süjesi olarak kabul etmemekte, bunun yerine yegâne hukuk süjesi olan insanın mülkiyetindeki eşya olarak görmektedir. Zira evcil hayvan veya ev hayvanı, insan tarafından eğitilen ve insanlarla birlikte yaşamaya uygun olan hayvanları ifade eder; insan-merkezci bir yaklaşımla insanın mülkiyetindeki ya da insanla uyumlu hayvanların suç kapsamına dahil edilmesi hayvanların kategorize edilmesini gerektirmektedir. Her ne kadar sahipsiz kedi ve köpeklere karşı Hayvanları Koruma Kanunu'nda yer alan fiillerin işlenmesi halinde suçun oluştuğu kabul edilse dahi, sahipsiz kedi ve köpekler de evcilleştirilmiş/evcilleştirilebilen hayvanlar olması nedeniyle suç kapsamına dahil edilmiştir. Bu noktada yapılan tür ayrımı, insan-merkezci bir yaklaşıma dayanmaktadır.

2.2. ALMANYA'DA HAYVANLARIN CEZA HUKUKU VASITASIYLA KORUNMASI

Çalışmamız kapsamında Alman hukukundaki inceleyeceğimiz ilk düzenleme, Alman Federal Cumhuriyeti Anayasası'na 2002 yılında getirilmiş olan § 20a maddesidir. Zira Almanya, Avrupa Birliği'nde hayvanların korunmasına yönelik anayasal bir düzenlemeyi ilk defa getiren ülkelerden biri⁹⁸ olarak hayvanların korunmasını anayasal düzeyde sağlamıştır.⁹⁹

§ 20a maddesi, Alman Anayasası'nın "Temel Haklar" başlıklı I. Bölümü'nde değil "Federasyon ve Topraklar" başlıklı II. Bölümü'nde

⁹⁸ Avrupa Birliği'nde hayvanların korunmasına yönelik anayasal koruma hükmü getiren ilk ülke, 1973'te düzenlemeyi kabul eden İsviçre'dir. Janneke Vink, *The Open Society and Its Animals (The Palgrave Macmillan Ethics Series)* (London: Palgrave Macmillan, 2020), 207.

⁹⁹ Elien Verniers, "The Impact of Including Animals in the Constitution – Lessons Learned From the German Animal Welfare State Objective", *Global Journal of Animal Law* 8 (2020): 3.

düzenlenmiştir. Bu bağlamda, hayvanlara yönelik olarak getirilen düzenlemenin doğrudan uygulanabilir temel bir hak olmadığı, bunun yerine hayvanların korunmasının devlete yüklenen bir yükümlülük olduğu söylenebilir.¹⁰⁰ Hayvanların anayasal düzeyde korunması ile devlet; yasama, yürütme ve yargı organları vasıtasıyla yetkilerini kullanırken hayvanların refahını da göz önünde bulundurmakla yükümlü kılınmıştır.¹⁰¹ Ayrıca, temel hakların düzenlendiği anayasa hükümleri ile hayvan refahının korunması için getirilen anayasa hükmü eşit düzeyde sayıldıkları için mahkemeler, hayvan refahı düzenlemeleri ile temel hakların çatıştığı durumlarda anayasal bir denge kurarak temel hakların sınırlandırılabilceğini kabul edeceklerdir.¹⁰²

Alman Hukukunda hayvanların korunmasına yönelik başlıca düzenleme “Hayvanların Korunması Kanunu”dur.¹⁰³ Bu Kanun’un ilk maddesinde “*Hiç kimse makul bir sebep bulunmaksızın hayvanlara acı ve ıstırap veremez*” ifadesi yer almaktadır. Bu madde ile hayvanların yalnızca refahı değil, aynı zamanda yaşama hakkının korunması amaç edinilmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca, ilk maddeden yola çıkarak kanunun amacının, kanunun insanlarla türdeş olarak kabul ettiği hayvanların yaşam ve refahının korunması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, kanun amacını gerçekleştirirken hem evcil hem de vahşi hayvanlara karşı geniş bir koruma alanı sağlamayı hedeflemektedir.¹⁰⁵

TierSchG’da kabul edilen yasaklara aykırı eylemler, eylemin ciddiyetine ve suçlunun kastına bağlı olarak, kabahat veya suç olacak şekilde düzenlenmiştir. Suç olarak kabul edilen eylemler, acı ve ıstırap çektikleri bilimsel olarak kanıtlanmış olan omurgalı canlılara karşı gerçekleştirilen eylemlerdir.¹⁰⁶ Kanunda düzenlenen suçlar için öngörülen cezalar üç yıla kadar hapis cezası ile 25.000 Euro’ya kadar para cezasıdır. Ayrıca, kanunda yer alan suçların re’sen soruşturulabileceği düzenlenmiştir. Bu bağlamda,

¹⁰⁰ Verniers, § 20a maddesinin Alman Anayasası’nda kabul edilen altı “state objective”den biri olduğunu belirtmiştir, Verniers, “The Impact of”, 5; “State objective”, anayasal düzeyde tanınması ile devletlerin anayasal görevlerinin bir parçası halinde geldikleri kabul edilen hükümler olarak tanımlanmaktadır, Vink, “The Open Society”, 206.

¹⁰¹ Devlet, anayasaya getirmiş olduğu düzenleme ile hayvanlara yeni haklar tanımamıştır. Haklar ve yetkiler, düzenleme sonrasında da insanlara aittir, Kate M. Natrass, “...Und Die Tiere’ Constitutional Protection For Germany’s Animals”, *Animal Law* 10 (2004): 302.

¹⁰² Verniers, “The Impact of”, s. 5.

¹⁰³ Tierschutzgesetz. Bundan sonra “TierSchG” olarak anılacaktır.

¹⁰⁴ Frida Lundmark vd., “Intentions and Values in Animal Welfare Legislation and Standards”, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 27 (2014): 999.

¹⁰⁵ Novak Krstić, “Animal Protection From Killing and Abuse in the European and Serbian Criminal Law”, *Law and Politics* 10, (2012): 45.

¹⁰⁶ Krstić, “Animal Protection”, 47.

makul bir sebep olmaksızın omurgalı bir canlıyı öldürmek veya omurgalı bir canlıya kalıcı ve tekrarlanan şekilde acı ve ıstırap çektirme eylemleri re'sen soruşturulabilen suçlardandır.¹⁰⁷

§ 4a TierSchG, sıcakkanlı hayvanların bayılılmadan kesilemeyeceğini düzenlemektedir. Başka bir deyişle, kural olarak, kesim hayvanları kesimden hemen önce bayılarak öldürülebilmektedir. Bu yasağın istisnasını § 4a(2) oluşturmaktadır. Buna göre; bayılarak kesim yapmanın mümkün olmadığı acil durumlarda, yetkililer tarafından ritüel gibi sebeplere dayanarak istisna tanındıysa ya da § 4b(3)'de düzenlenen anlamda bir düzenleme mevcutsa bayılmadan bir sıcakkanlı hayvanın kesilmesi hukuka uygundur. Belirtmek gerekir ki, ikinci fıkrada geçen yetkililer tarafından dini ritüeller için verilecek olan izin, yalnızca maddede yasaklanan şekilde gerçekleştirilen hayvan kesiminin Kanun'un geçerli olduğu bölgede yer alan topluluk üyelerinin dini gerekliliklerinin zorunlu kılması durumunda verilebilir.¹⁰⁸ Bu düzenleme ile hayvanın, mümkün olduğunca az acı ve ıstırap çektirilerek kesilmesi amaçlanmıştır.¹⁰⁹

Kanun'un § 17 maddesinde, makul bir sebep olmaksızın omurgalı bir canlıyı öldürme veya omurgalı bir canlıya kalıcı ve tekrarlanan şekilde acı ve ıstırap çektirme eylemleri suç olarak tanımlanmıştır. Bir canlıya acı ve ıstırap çektirme eylemlerine; hayvanları her türlü silahla yaralamak, zehirlemek, boyunlarından asmak ve uzuvlarını telle bağlamak örnek gösterilebilir.¹¹⁰ Alman Federal Mahkemesi kararlarında ise örneğin bir hayvanı aç bırakarak bir deri bir kemik bırakma eylemi, hayvanın uzun süreli ıstırapa maruz kalması sebebiyle § 17 TierSchG anlamında bir ihlal olarak değerlendirilmiştir.¹¹¹

§ 17 TierSchG altında getirilen suçların işlenmesi durumunda failin kusursuzluğu sebebiyle ceza sorumluluğu bulunmasa dahi mahkeme, failin aynı maddede yer alan suçları tekrar işleme tehlikesi olduğuna kanaat getirirse bir ila beş yıl süreyle bütün hayvanlar ya da belli türdeki hayvanları tutması, ticareti veya diğer tüm profesyonel bakım ve eğitim işlerini

¹⁰⁷ Natrass, "Und Die Tier", s. 290.

¹⁰⁸ Bu konuda Almanya'da verilen önemli bir karar ve bu karar hakkındaki açıklamalar için bkz, Selen Ö. Elvan, "Karlsruhe'den Hayvan Kesilmesi İçin Yeşil Işık", çev. Kerem Öz, *Rechtsbruke/Hukuk Köprüsü 6* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2014): 171-177.

¹⁰⁹ David Smith, "Cruelty of the Worst Kind": Religious Slaughter, Xenophobia, and the German Greens", *Central European History* 40, sy. 1 (2007): 90.

¹¹⁰ Krstić, "Animal Protection From", s. 47.

¹¹¹ Alman Federal Mahkemesi 5. Ceza Dairesi'nin 18.8.2021 tarih ve 5 StR 39/21 numaralı kararı (Urteil des 5. Strafsenats vom 18.8.2021- 5 StR 39/21-)

yürütmesinden men edilmesine karar verebilir.¹¹² Ayrıca kanunda, mahkemenin takdirine bıraktığı yasaklara uyulmamasının yaptırımı olarak bir yıla kadar hapis veya para cezası öngörülmüştür.

Alman Ceza Kanunu'nun¹¹³ Özel Hükümler kitabında hayvanlara yönelik suçlar düzenlenmiştir. Bu bağlamda incelenecek olan ilk suç, Kanun'un "Özel Hükümler" kitabının "Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlar"¹¹⁴ başlıklı 13. Bölümde yer alan "Hayvanlarla Gerçekleştirilen Cinsel Eylemlerin veya Şiddet İçeren Pornografik Eylemlerin Yayılması"¹¹⁵ suçudur. § 184a StGB'da suç bakımından, bir kimsenin hayvanlarla gerçekleştirdiği cinsel davranışları yayan, üreten, bulduran, tedarik eden, sunan vd. (184a'ya göre, her kim, cebir ve şiddet uygulamasını veya insanların hayvanlarla cinsel davranışlarını konu edinen pornografik yazı yayar veya kamunun ulaşabilmesini sağlarsa veya.... şeklindedir) eylemleri gerçekleştiren kimse/kimseler cezalandırılmaktadır.¹¹⁶ Ancak bu düzenleme ile hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel davranışlar suç olarak kabul edilmemiştir. Bir başka deyişle; § 184a maddesi kapsamında bir kimsenin hayvanlar ile gerçekleştirdiği cinsel davranış değil, bu cinsel davranışların üretilmesi, bulundurulması, tedarik edilmesi, sunulması vd. eylemler suç olarak tanımlanmıştır. Hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel davranışlar ise, TierSchG'a 2013 yılında eklenen "*Kendi cinsel davranışları için bir hayvanı kullanma veya üçüncü kişilerin cinsel davranışları için eğitime, üçüncü kişilerin kullanması için hayvanı sağlama ve bu şekilde hayvanı uygunsuz davranmaya zorlama*" eylemlerinin § 3(13) fıkrası ile kanunda düzenlenmesi sonucunda yasaklanmıştır. Bu bağlamda, hayvanlarla gerçekleştirilen cinsel davranışlar § 17'de yer alan acı ve ıstırap çektirme eylemleri olarak kabul edilmekte iken 2013 yılında üçüncü maddeye eklenen son fıkra ile bu eylemler müstakil bir düzenleme olarak yasaklanmıştır.¹¹⁷

¹¹² TierSchG § 20.

¹¹³ Strafgesetzbuch. Bundan sonra StGB olarak anılacaktır.

¹¹⁴ Straftaten gegen die sexuelle Selbstbestimmung.

¹¹⁵ Verbreitung gewalt- oder tierpornographischer Inhalte.

¹¹⁶ § 184a StGB ile TCK m.226/4'de yer alan suç birbiri ile paralellik arz eder. TCK'da yer alan Müstehcenlik" başlıklı maddenin dördüncü fıkrası uyarınca şiddet kullanılan, hayvanlarla veya ölmüş insan bedeniyle veya doğal olmayan yollarla gerçekleştirilen cinsel davranışların bulunduğu yazı, ses veya görüntülerin yer aldığı ürünlerin üretilmesi, ülkeye sokulması, satışa arz edilmesi, satılması, nakledilmesi, depolanması, başkalarının kullanımına sunulması veya bulundurulması suç olarak kabul edilmiştir.

¹¹⁷ Amelie C. Buhl, "Animal Welfare Law in Motion? – Comment on the Latest Amendments to the Animal Welfare Act in Germany", *Global Journal of Animal Law* 1, (2013): 4.

Kanun'un "Özel Hükümler" kitabının "Çevreye Karşı Suçlar"¹¹⁸ başlıklı 29. Bölümü'nde; suyun, havanın ve toprağın kirletilmesi (§ 324, 324a ve § 325), gürültüye titreşime ve iyonlaştırıcı olmayan ışınlarla neden olma (§ 325a), atıkların yetkisiz olarak işlenmesi (§ 326), yetkisiz olarak tesis işletilmesi (§ 327), radyoaktif maddeler ile diğer tehlikeli madde ve malların yetkisiz olarak işlenmesi (§ 328) ile korunması gereken bölgelerin tehdit edilmesi (§ 329) suçları düzenlenmiştir. Çalışmamız bakımından bu suçların tamamı incelenmeyecek, yalnızca hayvanlara ilişkin hüküm içermesi nedeniyle çalışmamız bakımından önem arz eden suçlar incelenecektir.

§ 324a hükmü, 1.11.1994 tarihinde Alman Ceza Kanunu'na eklenmiştir. Maddenin yürürlüğe girmesinden önce, suyun kirletilmesi suçu ile atıkların yetkisiz olarak işlenmesi suçları, toprağın kirletilmesi eylemlerini dolaylı olarak koruyucu etkiye sahipti.¹¹⁹ Ancak değişiklik ile birlikte toprağın kirletilmesi suçu bakımından bir kimsenin idare hukukundan doğan yükümlülüklerle aykırı hareket ederek ve bir kimsenin sağlığına, hayvanların, bitkilerin, önemli değeri olan eşyanın veya suların zarar göreceği şekilde ve önemli ölçüde maddeyi toprağa veren, girmesine yol açan ya da serbest bırakan kişi müstakil bir suç olarak § 324a uyarınca cezalandırılmaktadır. Ayrıca, toprağın kirletilmesi suçunun teşebbüs durumunda kalması ya da taksirle işlenmesi durumunda da faile ceza verilecektir.

Toprağın kirletilmesi suçunun oluşabilmesi için önemli ölçüde maddenin toprağa verilmesi ve idari yükümlülüklerle aykırı gelerek suça vücut verilmesi gerekir. Bu bağlamda, önemli ölçüde maddenin toprağa verilmesi deyiminden ne anlaşılması gerektiği yargının yorumuna bırakılmıştır. İdare yükümlülüklerle aykırılık ise § 330(d) StGB'de belirtilmiştir. Toprağın kirletilmesi suçuna vücut verilebilmesi için en azından dolaylı olarak toprağın korunmasına hizmet eden bir yasal hükmün veya idari işlemin ihlal edilmesi gerekmektedir.¹²⁰

Alman Ceza Kanunu § 325, havanın kirletilmesi suçunu düzenlemektedir. Madde uyarınca; bir tesisin, özellikle bir işletme tesisi ya da makinenin işletilmesi sırasında, idari yükümlülüklerin ihlal edilerek başka bir kimsenin sağlığına, hayvanların, bitkilerin, önemli değeri olan eşyanın veya havanın

¹¹⁸ Straftaten gegen die Umwelt.

¹¹⁹ Erich Schöndorf, "Das Gesetz zur Bekämpfung der Umweltkriminalität — Bodenverunreinigung als neuer Straftatbestand, Schwachstellen und Bewährung in der Praxis", *Bodenschutz und Umgang mit kontaminierten Böden* içinde, der. Herbert Pfaff-Schley (Berlin: Springer, 1996): 131.

¹²⁰ Schöndorf, "Das Gesetz zur", 132.

zarar görebileceği şekilde, tesis dışındaki bir alanda hava değişimine neden olan ya da tesis dışındaki alanda önemli miktarda zararlı maddeyi serbest bırakan kimse hapis veya adli para cezası ile cezalandırılmaktadır. Bu madde kapsamında yer verilen zararlı madde deyiminden ise başka bir kimseye, hayvanlara, bitkilere veya önemli değeri olan eşyaya zarar vermek veya bir su kütlesini, havayı veya toprağı kalıcı olacak şekilde kirletmek ya da başka bir şekilde olumsuz yönde etkilemek anlaşılmaktadır. Ayrıca, havanın kirletilmesi suçunun teşebbüs aşamasında kalması ya da taksirle işlenmesi durumunda da faile ceza verilecektir.

§ 325’de iki farklı suç düzenlenmiştir. İlk fıkrada yer alan suç, zarar verici bir hava değişimine neden olmak eylemini suç olarak düzenlemektedir. İkinci fıkrada ise ağır görev ihlali nedeniyle zararlı maddelerin tesis dışında bir alanda serbest bırakılması suç olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, ilk iki fıkrada yer alan suçlar kasıtlı olarak işlenebilen suçlar iken dördüncü fıkrada yer alan hüküm, ilk iki fıkranın taksirli olarak işlenebileceğini düzenlemektedir.¹²¹

İlk iki fıkrada düzenlenen her iki suç bakımından da eylemin bir tesisin işletilmesi sırasında gerçekleşmesi gerekir. Burada tesis kavramı ise 15.03.1974 tarihli Federal Emisyon Kontrol Kanunu’nun¹²² § 3 düzenlemesi ile tanımlanmıştır. Bu madde uyarınca, sürekli ve sabit yapılar; aynı kanunun 38. maddesine tabi olmadığı sürece makine, ekipman ve taşınabilir teknik kurulumlar; kamuya açık olan trafik yolları hariç olmak üzere emisyona neden olabilecek maddelerin depolandığı, bırakıldığı ve işlendiği yerler tesis olarak kabul edilmektedir.

§ 325(2) düzenlemesinde, tesis dışındaki alanda önemli miktarda zararlı maddeyi serbest bırakma eylemi yer almaktadır. Toprağın kirletilmesi suçunda yapmış olduğumuz değerlendirme gibi bu suç bakımından da önemli ölçüde zararlı madde deyiminden ne anlaşılması gerektiği açık değildir. Salınan madde miktarının, somut olay bakımından değerlendirilerek önemli ölçüye ulaşmış ulaşmadığı söylenecektir. Madde uyarınca serbest bırakılan maddenin niteliği değil niceliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, zararlı bir madde olan karbonmonoksitin tek başına tesis dışında bir alanda serbest bırakılması yeterli olmayacak ve bu maddenin zehirlenmeye yol açacak

¹²¹ Michael Heghmanns, *Strafrecht für alle Semester Besonderer Teil* (Berlin: Springer, 2009): 555.

¹²² Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge (Bundes-Immissionsschutzgesetz - BImSchG).

eşiğin üstüne çıkıp çıkmadığı ayrıca değerlendirilecektir.¹²³ Niceliksel eşığe ulaşamaması halinde suçun oluşmadığı kabul edilecektir.

Hem toprağın kirletilmesi hem havanın kirletilmesi suçları bakımından bir kimsenin sağlığına, hayvanların, bitkilerin, önemli değeri olan eşyanın veya suların zarar göreceği şekilde suça vücut verilmesi gerekir. Her iki suç da tipikliğin gerçekleşmesi için bir zararın meydana gelmesinin aranmaması nedeniyle tehlike suçudur. Başka bir deyişle, toprağın ve havanın kirletilmesi suçlarının oluşabilmesi için örneğin bir hayvanın zarar görmesi zorunlu olmayıp hayvanın zarar görme tehlikesi içine girmesi yeterlidir.¹²⁴

Alman Ceza Kanunu'nda düzenlenen § 326'da atıkların yetkisiz olarak işlenmesi kenar başlıklı madde ile iki suç düzenlenmiştir. İlk fıkrada, maddede belirtilen zararları meydana getirmeye elverişli nitelikteki atık maddeleri yetkisiz olarak tesis dışında veya hukuk düzeninin izin verdiği yöntemlerden önemli surette sapma göstererek toplamak, nakletmek, işlemek, değerlendirmek, depolamak, kalıcı olarak saklamak, akıtmak, bertaraf etmek, ticaretini yapmak, aracılık etmek veya ekonomik açıdan sair surette kullanmak eylemleri suç olarak tanımlanmıştır.¹²⁵ İkinci fıkrada ise birinci fıkrada belirtilen nitelikteki atık maddelerin yetkisiz olarak ithalat veya ihracatının yapılması eylemleri suç olarak düzenlenmiştir.¹²⁶ Maddenin beşinci fıkrasında ise, her iki suç bakımından taksirli hareketin cezalandırılacağı kabul edilmiştir.

§ 326 kapsamında, atık deyiminden ne anlaşılması gerektiği maddenin ilk fıkrasında tanımlanmıştır. Bu bağlamda, maddenin kapsamına subjektif anlamda sahibinin artık kullanmak istemediği ancak henüz kullanılabilir vaziyetteki atıkların mı, yoksa kullanılması durumunda artık maddenin bulunduğu şartlardan dolayı tehlike potansiyeli taşıma riski taşıyan atıkların mı¹²⁷ girdiği değerlendirilmeksizin ilk fıkrada yer alan niteliklere sahip atıklarla maddede yer alan eylemlere vücut verilmesi gerekmektedir.¹²⁸ Ayrıca, ilk fıkranın ilk üç bendinde yer alan niteliklere sahip olmaksızın kalıcı olarak su, hava veya toprak kirliliğine neden olmaya veya bunlara herhangi

¹²³ Heghmanns, 556.

¹²⁴ Heghmanns, 556.

¹²⁵ Feridun Yenisey, Gottfried Glagemann, *Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (StGB)* (İstanbul: Beta Yayınları, 2015), 465

¹²⁶ Atık turizmi (*Abfalltourismus*) olarak da adlandırılmaktadır. Edmund Brandt, *Studium der Umweltwissenschaften* (Berlin: Springer, 2001), 202.

¹²⁷ Yener Ünver, Ayşe Nuhoglu, *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 1999), 91.

¹²⁸ Heghmanns, 557.

bir olumsuz etki doğurmaya elverişli olan veya bir hayvan veya bitki popülasyonunu tehlikeye atma potansiyelini taşıyan tür, özellik ve miktardaki atık madde ile de suça vücut verilebilmektedir.

Suçların devamında yer alan § 330 ile çok ağır ihlal durumunda verilecek ceza öngörülmüştür. Bu bağlamda, maddenin ilk fıkrasında hangi durumlarda çok ağır ihlalin meydana geleceği belirtilerek bu sebepler tahdidi olarak sayılmıştır. Fıkraya göre; (1) suya, toprağa veya § 329(3)'de korunan bir bölgeye karşı giderilmesi mümkün olmayan, yalnızca olağanüstü bir çaba sarf edilmesi sonucunda ve uzun bir süre geçtikten sonra etkisi kaybolacak bir zarar verilirse; (2) kamuya sağlanan su tedariki tehlikeye düşürülürse; (3) katı bir şekilde koruma altına alınan türden hayvanların¹²⁹ veya bitkilerin popülasyonuna kalıcı zarar verilirse; (4) Aşırı para hırsıyla bu eylemler gerçekleştirilirse suçun çok ağır bir halinin gerçekleştiği kural olarak kabul edilmektedir.

3. HAYVANLARA YÖNELİK OLARAK İŞLENEN SUÇLARDA “MAĞDUR”

3.1. GENEL OLARAK MAĞDUR KAVRAMI

Mağdur, insan hakları hukuku, idare hukuku, özel hukuk ve ceza hukuku gibi hukukun farklı alanlarında karşımıza çıkan ve en genel hatlarıyla hukuk tarafından korunan bir menfaati ihlal edilen, menfaati zarara uğramış kimseleri ifade eden bir kavramdır.¹³⁰ Bu kavram neredeyse her bir hukuk dalı açısından farklı anlamlara gelmekte olup içeriği sanıldığı kadar açık değildir. Öte yandan mağdur statüsü, yargısal süreç içinde korunmayı talep edebilmeyi ve mağdurluk statüsüne bağlanan bir dizi hakkı öne sürebilmeyi sağladığı için önemlidir. Yargı sürecinde daha dezavantajlı bir konumda bulunması dolayısıyla insan hakları ve ceza hukuku sanığa, hükümlüye ve bu kişilerin haklarına daha büyük bir önem atfettiyse de son dönemlerde mağdurun korunmasına, haklarının çeşitlendirilmesine, menfaatlerine önem verilmesine yönelik çalışmalar artmıştır.¹³¹

¹²⁹ 6.12.2011 tarihinde yapılan değişiklikle “soyu tükenmekte olan türden” ibaresi kaldırılarak yerine “katı bir şekilde koruma altına alınan türden” ibaresi eklenmiştir. Fıkranın çevirisi için bkz, Yenisey, Glagemann, *Alman Ceza Kanunu*, 477.

¹³⁰ Esra Katıman, *Uluslararası Hukuk Bireysel Başvuru Prosedürü İçinde Mağdur Statüsü*, (On İki Levha Yayınları, 2016): 11-12.

¹³¹ Tuğrul Katoğlu, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61, sy.2 (2012): 658-659.

Kriminoloji biliminde mağdur, hukuken ihlal edilen hakkın sahibidir.¹³² Haksız bir fiilden dolayı kayba uğrayan ya da zarar gören herhangi bir kişi, grup ya da topluluk kriminoloji bağlamında mağdur olarak tanımlanmaktadır. Burada bahsedilen zarar fiziksel olabileceği gibi psikolojik veya ekonomik olabilir.¹³³ Belirtmek gerekir ki, ceza hukukundan farklı olarak kriminoloji bilim dalında mağdur statüsü gerçek kişilerle sınırlandırılmamaktadır. Buna göre, kriminolojide bir kişi mağdur olabileceği gibi bir şirket, aynı ırka sahip insanlar topluluğu ya da ortak menfaatleri ihlal edilen bir grup kişi de mağdur olarak kabul edilmektedir.¹³⁴ Başka bir deyişle, kriminolojide mağdurluk bireysel ya da kolektif şekilde oluşabilmektedir. Ancak ceza hukuku gibi klasik kriminoloji bağlamında da mağdurluk, yalnızca kişi veya kişi topluluklarına verilen bir statüdür.

Ceza hukukunda ise mağdur, suçla korunmak istenen hukuki menfaatin sahibi olan gerçek kişiler olarak tanımlanmaktadır.¹³⁵ Kural olarak bir suçun mağduru herkes olabilir. Ancak bazı durumlarda suçun oluşması için kanun maddesinde yer verilen belirli özellikteki mağdura karşı işlenmesi gerekebilir. Örneğin, kanuni tipte yer verilen mağdur bazı durumlarda özellik arz edebilir ya da suçun temel şekli herkese karşı işlenebilirken nitelikli hali, kanun tarafından belirlenen niteliklere sahip mağdura karşı işlenebilir.

Ceza hukuku bakımından kabul edilen görüş, mağduru yalnızca gerçek kişiler olabileceği yönündedir. Bu bağlamda; devlet, tüzel kişiler, kişi toplulukları¹³⁶ suçun mağduru kabul edilmemektedir.¹³⁷ Doktrinde bu gibi kurum ve toplulukların suçtan zarar gören olarak nitelendiren yazarlar¹³⁸,

¹³² Timur Demirbaş, *Kriminoloji* (Ankara: Seçkin, 2016): 357.

¹³³ Pramod Tiwari, "Victimology: A Sub-Dicipline of Criminology", *Dehradun Law Review* 4, s. 1 (2012): 89; Mustafa Tören Yücel, *Kriminoloji* (Ankara: Türkiye Adalet Akademisi, 2014): 112.

¹³⁴ Mustafa Tören Yücel, *Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi* (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2007): 38.

¹³⁵ Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Türk Ceza Hukuku*, 213; Üzülmöz ve Koca'ya göre mağdur, suçun konusunun ait olduğu kişi veya kişiler olarak tanımlanmaktadır: Üzülmöz ve Koca, *Türk Ceza Hukuku*, 116. Suçun konusu ile korunan hukuki menfaat arasındaki ayrımı ilişkin bkz. Ayhan Önder, *Ceza Hukuku Dersleri* (İstanbul: Filiz Yayınevi, 1992), 169-170.

¹³⁶ Kişi topluluklarının da mağdur olabileceğine dair görüş için bkz. Ezgi Aygün Eşitli, "Hukuka Aykırı Hayvan Deneyleri", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, sy. 2, (2012): 17.

¹³⁷ Tüzel kişilerin suçun mağduru olabildiğine dair görüş için bkz. Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022): 599; Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt II* (İstanbul: Der Yayınları, 2021): 727.

¹³⁸ Üzülmöz ve Koca, *Türk Ceza Hukuku*, 117.

gerçek kişiler dışında suçun mağduru olamayacağını yaygın olarak¹³⁹ kabul edilmektedir.¹⁴⁰

Mağdur konusundaki bu genel açıklamaların ardından Türkiye’de ve Almanya’da hayvanlara yönelik işlenen suçlarda mağdurluk durumunun ele alınması ve bu mağdurluk tanımlarının yeşil kriminoloji açısından eleştirisine yer verilmesi amaçlanmaktadır.

3.2. TÜRKİYE’DE VE ALMANYA’DA HAYVANLARIN MAĞDURLUK DURUMU

Yalnızca gerçek kişilerin mağdur olarak kabul edildiği mevcut Türk Ceza Hukuku sisteminde¹⁴¹ hayvanlar ancak suçun maddi konusunu oluşturabilmektedir.¹⁴² Örneğin, HKK m. 28/A’da yer alan suçların işlenmesi durumunda suça maruz kalan hayvan mağdur değil, suçun konusu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla mevcut sistemde, hayvanlar bir hak öznesi olarak değil, bir mülkiyet nesnesi olarak görülmektedir. Zira insan haklarının temel alındığı hukuk sistemimizde haklar kabul edilirken hayvanlar dikkate alınmaksızın “rasyonel bir insanın hakları”na göre düzenleme yapılmaktadır.¹⁴³ Hayvanların mağdurluk durumunun incelenmesi, tüm bu nedenlerle bizi hayvanların hukukken bir hak öznesi olup olamayacağı tartışmasına götürmekte olup bu mesele de hayvanların hukuki statüsünün de konuyla birlikte tartışılmasını gerektirmektedir.

Türk Hukukunda bir maddi varlığı sahip, sınırlanabilen, üzerinden kişilerin hakimiyet kurabildiği, iktisadi bir değer taşıyan¹⁴⁴ ve insan-dışı olan şeyler eşya olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, hukukumuzda eşyanın canlı ya da cansız olması bakımından bir ayırım yapılmaksızın saymış olduğumuz beş unsuru taşıyan her türlü şeyin eşya olduğu kabul

¹³⁹ Alexander M. Pleshakov, Gennadiy S. Shkabin, “*Animals As Crime Victims*”, *Revista Género e Interdisciplinaridade* 1, sy. 1 (2020): 420.

¹⁴⁰ Üzülmöz ve Koca, *Türk Ceza Hukuku*, 117; Hakeri, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 124.

¹⁴¹ “Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” m. 2/1(d)’de mağdur kavramı “suç nedeniyle fiziksel, ruhsal veya ekonomik olarak doğrudan zarar gören gerçek kişi” olarak tanımlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkartılan kararnameler, her ne kadar kanun koyucunun iradesi olduğu söylenemez ise de mevzuatta ilk defa mağdur gerçek kişi olarak ifade edilmiştir. Baş, “Hayvanın Kötü Muamelelere”: 7.

¹⁴² Dönmezer ve Erman, *Nazari ve Tatbiki*, 727; Demirbaş, *Ceza Hukuku*, 565.

¹⁴³ Eva Bernet Kempers, “Animal Dignity and the Law: Potential, Problems and Possible Implications”, *Liverpool Law Review* 41, sy. 2 (2020): 175.

¹⁴⁴ Sirmen, eşyanın iktisadi bir değer taşımasının öneminin bulunmadığını kabul etmektedir. Lale Sirmen, *Eşya Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2021), 4-5.

edilmektedir.¹⁴⁵ Canlı ya da cansız ayrımı yapılmaksızın, insan dışındaki her türlü varlığın eşya olarak kabul edildiği hukuk sistemimizde hayvanlar da eşya olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁶ Bu görüşte olan yazarlar, aşağıda bahsedilecek olan Alman Medeni Kanunu¹⁴⁷ §90a düzenlemesi gibi hayvanların açıkça eşya olmadığı kabul edildiği bir düzenlemenin hukukumuzda yer almaması sebebiyle hayvanların eşya olduğu sonucuna varmaktadır. Yine bu yazarlara göre, eşyanın tanımında yer alan unsurların hepsine sahip bir varlığın eşya sıfatından çıkartılması için kanunda, hayvanın eşya olarak kabul edilmediğine dair açıkça düzenleme yapılması ve ilgili diğer düzenlemelerin de hayvanların özel durumuna uygun biçimde revize edilmesi gerekmektedir.¹⁴⁸

HKK m. 4 kanunda geçerli olan ilkeleri, başka bir deyişle kanunun yazılış amacını, hüküm altına almaktadır. Maddenin m. 4/1(a) hükmü ise hayvanların yaşama hakkını pozitif hukukumuz bakımından tanımaktadır. Başka bir deyişle, HKK m. 4 düzenlemesi sonrasında hukuken bir suçun konusunu oluşturan hayvanların yaşama hakkı tanınarak hukuk düzeni, korunması gereken bir hukuki menfaat yaratmıştır. En azından HKK'nın kendisi, bu hukuki menfaati kabul etmektedir. O halde, hukukumuzda eşyaya ilişkin hükümler HKK'ya uygun düştüğü ölçüde uygulanmalı ve hayvanların tam olarak eşya olmadığı kabul edilmelidir.¹⁴⁹

Ayrıca pozitif hukuk açısından bir değerlendirme yapıldığında, her ne kadar TCK'da düzenlenen suçlar bakımından yalnızca gerçek kişilerin mağdur olarak kabul edilebilmesi mümkün ise de HKK'da düzenlenen bazı suçlar açısından gerçek kişilerin mağdur olarak kabul edilebilmesi mümkün değildir. Kanaatimizce, ev hayvanına yönelik işlenen suçlar bakımından mağdurun tespiti mümkün iken ev hayvanı olmayan hayvana yönelik işlenen suçlar bakımından mağdur tespiti yapılamamaktadır. Mağdurun suçun unsuru olarak kabul edildiği hukuk sistemimizde, HKK'da kabul edilen suçlar bakımından mağdur tayininin yapılabilmesi mecburidir.

Alman Hukuku açısından ise hayvanlar, BGB'nin § 90a maddesinde 1990 yılında yapılan değişiklikle salt bir hak öznesi olmaktan çıkarılmıştır. İlgili

¹⁴⁵ Şeref Ertaş, *Eşya Hukuku* (İzmir: Barış Yayınevi, 2016), 7; Hasan Erman, *Eşya Hukuku Dersleri* (İstanbul: Der Yayınları, 2011), 3.

¹⁴⁶ Sirmen, *Eşya Hukuku*, 8.

¹⁴⁷ Bürgerliches Gesetzbuch. Bundan sonra "BGB" olarak adlandırılacaktır.

¹⁴⁸ Sanem Aksoy Dursun, *Eşya Kavramı* (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2012), 187-188.

¹⁴⁹ Aynı yönde görüş için bkz. Haluk Nami Nomer, Mehmet Serkan Ergüne, *Eşya Hukuku* (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020), 9.

hüküm uyarınca hayvanlar, onlara yönelik özel hükümler vasıtasıyla korunmaktadır. Eşyaya ilişkin hükümler ancak hayvanlara yönelik olarak düzenlenen bir hüküm olmaması durumunda, mümkün olduğu ölçüde hayvanlara da uygulanabilmektedir. Bu bağlamda Alman Kanunu'nun hayvanları "hissedebilen varlıklar" olarak sınıflandırdığı kabul edilmektedir.¹⁵⁰

Alman Medeni Kanunu § 90a bakımından -her ne kadar hayvanların eşya olmadığı açıkça belirtiliyor olsa dahi bazı yazarlar, bu maddenin hukuki açıdan anlamsız olduğunu ve hayvanların eşya olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁵¹ Bu görüşe göre, hayvanlar eşyadır. § 90a düzenlemesi, tıpkı BGB § 903¹⁵² gibi hukuk düzeni bakımından bir anlam ifade etmemektedir. Ancak hayvanlara ilişkin düzenlemeler incelenirken öncelikle BGB § 251(2)¹⁵³ hükmüne bakılmalıdır. Zira özellikle bu hüküm, kanunu yorumlarken kanun koyucunun iradesinin hayvanları özel bir korumaya tabi tutma yönünde olduğunu göstermektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, hayvanlar eşya değildir.¹⁵⁴ Ancak neticede, eşya hükümleri çoğunlukla hayvanlara da uygulanır ve bu hükümler bakımından hayvanlar eşya olarak kabul edilmektedir. Örneğin, çiftlik hayvanlarının alınıp satılmasına ilişkin özel bir düzenleme bulunmadığından bunların eşyanın alım-satımına ilişkin hükümlere tabi olduğunu ve bu hükümler bakımından eşya statüsünde olduğunu kabul etmek gerekir.¹⁵⁵

Kanaatimizce, Alman Medeni Kanunu'nda yer alan hükmün sembolik bir değer taşıdığı ve bu hükme rağmen hayvanların bir eşya olduğu kabul edilemeyecek bir görüştür. Pozitif bir hukuk düzenlemesi olan § 90a açıkça hayvanların eşya olmadığını kabul etmektedir. Aksi bir kabul, kanun koyucunun iradesini de yok saymak anlamına gelecektir.

¹⁵⁰ Morina Lostal, "De-objectifying Animals", *Journal of International Criminal Justice* 19, sy.3 (2021): 587.

¹⁵¹ Hans Josef Wieling, *Sachenrecht Band 1: Sachen, Besitz und Rechte an beweglichen Sachen* (Berlin: Springer, 2006), 56.

¹⁵² "Eşyanın maliki, kanuna veya üçüncü kişinin haklarını ihlal etmediği ölçüde eşyayı dilediği ölçüde kullanabilir ve üçüncü kişilerin müdahalesini engelleyebilir. Bir hayvanın maliki, yetkilerini kullanırken hayvanların korunmasına ilişkin özel hükümleri dikkate almak zorundadır."

¹⁵³ "Tazminatla yükümlü kişi şayet eski hale getirme ancak orantısız harcamalar yapılmasıyla mümkün olacaksa zararı nakden tazmin edebilir. Yaralı bir hayvanın tedavi masrafları, bu masraflar hayvanın değerini önemli ölçüde aşsa dahi orantısız olduğu kabul edilmez."

¹⁵⁴ Gerd Brudermüller vd., *Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen* (München: C.H.BECK, 2017), 68.

¹⁵⁵ Brudermüller vd., *Bürgerliches Gesetzbuch*, 70.

Sonuçta gerek Alman gerek Türk hukuku bağlamında, ceza hukuku açısından mağdurluk sıfatının yalnızca gerçek kişilere tanındığı kural olarak kabul edilmektedir. Ancak gerçek kişiler dışında mağdur olabileceği bir kısım yazar tarafından kabul edilen tüzel kişilerden de kısaca bahsetmek gerekir. Zira tüzel kişilere tanınan normatif mağdurluk statüsünün kanun koyucu tarafından istisna olarak tanınması yolu ile hayvanlara mağdur sıfatının tanınabilmesinin mümkün olduğu kanaatine varmak mümkündür.

Bu bağlamda, hakkın süjesi olan gerçek kişilerin hak ehliyeti insanın irade yeteneğine dayanırken tüzel kişilerin iradelerini ortaya koymak için özel olarak oluşturulmuş olan organları mevcuttur ve irade açıklaması bu suni organlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Tüzel kişiler için kanun ya da sözleşme ile belirlenen kendini gerçekleştirme amacı, gerçek kişiler bakımından doğal olarak meydana gelir.¹⁵⁶ Başka bir deyişle, tüzel kişiler kanunlar tarafından yaratılan sùjelerdir.¹⁵⁷ Hukuk düzeni kendi yarattığı, maddi bir varlığı olmayan normatif bir kişiliğe hak ehliyeti tanımaktadır. Harici olarak yaratılan tüzel kişilerin mağdur olarak kabul edildiği bir hukuk sisteminde, hayvanların en azından yaşama hakları ve vücut bütünlüğünün korunması gerekliliğinin mümkün kıldığı ölçüde -tüzel kişilerin mağdur olabildiği suçların sınırlı olarak kabul edildiği gibi- maruz kaldıkları eylemler bakımından mağdur olarak kabul edilebilmesi tarafımızca mümkün görünmektedir.

3.3. YEŞİL KRİMİNOLOJİ AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ VE ALMANYA'DAKİ CEZA MEVZUATINDA HAYVANLARIN MAĞDURLUK DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kriminoloji literatüründe yaygın olarak bulunan mağdur ve mağduriyet tanımları, geleneksel kriminolojik bakışın ve referans çerçevesinin kısıtlayıcı kapsamını göstermektedir. Daha geniş bir referans çerçevesi benimseyen yeşil kriminoloji, insanların yol açtığı farklı şiddet biçimlerine ve ortodoks kriminolojik yaklaşımların dikkatinden kaçan çok sayıda mağdur ve mağduriyet olayına dikkat çekmektedir.¹⁵⁸ Özellikle de çevresel suçların

¹⁵⁶ Andreas von Tuhr, *Der Allgemeine Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts, Allgemeine Lehren und Personenrecht* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1919), 370.

¹⁵⁷ Tuhr, *Der Allgemeine Teil*, 371.

¹⁵⁸ Michael J. Lynch, "Reflections on Green Criminology and Its Boundaries: Comparing Environmental and Criminal Victimization and Considering Crime from an Eco-City" *YUHFD Vol. XXI No.2 (2024)*

mağdurlarının geleneksel kriminolojik yaklaşım açısından görünmezliği, çevreye verilen zararların doğasından da kaynaklanmaktadır. Nitekim çevre üzerinde olumsuz etki yaratan eylemlerimizin birçoğu, etkilerini uzun yıllar içinde göstermektedir.¹⁵⁹ Örneğin iklim değişikliği etkilerini kademeli olarak, uzun zamana yayılmış bir şekilde göstermektedir. Hem bu nedenle hem de mağdur kavramının ceza hukukunda katı bir şekilde insan türüyle sınırlı olarak tanımlanması çevresel zarara maruz kalan birçok insan-olmayan varlığın, özellikle de konumuz bağlamında hayvanların, görünmez kalmasına neden olmaktadır.¹⁶⁰ Hayvanlara yönelik işlenen suçlarda mağdurluk tartışması da bu durumun en önemli örneklerinden bir tanesidir. Nitekim hayvanlar bir suçtan doğrudan zarar görenler olmalarına rağmen gerek Türkiye’de gerek Almanya’da mağdur olarak kabul edilmemektedirler. Bu durumun en temel sebeplerinden bir tanesi hayvanların eşya statüsünde olduğunun kabul edilmesi veya Almanya örneğinde görüldüğü gibi böyle olmasa bile hayvanların açıkça bir hukuk öznesi olabileceğinin kabul edilmemesidir.

Bu durum, ceza hukukunda da insan-merkezci bir paradigmanın hâkim olduğunu göstermektedir. Gerçekten de çevreye verilen bir zarar, hayvanları veya ekosistemi olumsuz yönde etkiliyor olmasına rağmen eğer insanlar üzerindeki etkisini hemen göstermiyorsa veya ekonomik anlamda o eylemin yapılması kârlıysa bu eylem suç teşkil etmemektedir. Örneğin Kolombiya’da, 2010 yılında palm ağaçlarıyla ekili alanın toplamda 404.104 hektarlık bir alana ulaştığı, bunun da bir önceki yıla göre %11.5 oranında bir artışa denk düştüğü tespit edilmiştir.¹⁶¹ Çünkü bugün tükettiğimiz birçok gıda ürünüde bu yağ kullanılmakta, aynı zamanda kullandığımız enerji kaynaklarının birçoğunun azalması, iklim değişikliği politikaları gereği karbon salımının azaltılması için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmenin gerekliliği ve palm yağının biyodizel enerji üretimi için de kullanılması palm yağı üretimini

---

Perspective”, *Routledge International Handbook of Green Criminology*, ed. Nigel South ve Avi Brisman (New York: Routledge, 2013): 49.

¹⁵⁹ Melissa L. Jarrell, Michael J. Lynch, Paul Stretesky, “Green Criminology and Green Victimization”, *The Routledge Handbook of International Crime and Justice Studies* içinde, der. Bruce A. Arrigo ve Heather Y. Bersot (New York: Routledge, 2014): 423.

¹⁶⁰ Nigel South, “Green Criminology, Environmental Crime Prevention and the Gaps between Law, Legitimacy and Justice”, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 65, sy. 4 (2014): 375-376.

¹⁶¹ Hanneke Mol, “A Gift from the Tropics to the World: Power, Harm, and Palm Oil”, *Emerging Issues in Green Criminology: Exploring Power, Justice and Harm* içinde, der. Reece Walters, Diane Solomon Westerhuis ve Tanya Wyatt (New York: Palgrave Macmillan, 2013): 252

de artırmaktadır.¹⁶² Bu nedenle Kolombiya gibi birçok Güney Yarım Küre ülkesinde palm yağı üretmek için ormanlar tahrip edilmekte ve palm ağacı dikilmektedir. Konumuz açısından vurgulanması gereken bir diğer husus ise bu endüstrinin hayvanlar üzerindeki etkisidir. Nitekim ormanların tahribatı, ağaçların kesilerek yerlerine palm ağaçlarının dikilmesi, hayvanların doğal yaşam alanlarının da yok edilmesi anlamına gelmektedir. Yapılan çalışmalar, bu bölgelerde yaşayan hayvanların yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli koşulların kalmaması dolayısıyla yerlerinden edildiklerini, öldürüldüklerini veya ölüme mahkûm edildiklerini belirtmektedir.¹⁶³ Öte yandan palm yağı üretimi, birçok açıdan “kârlıdır” ve bu nedenle de yasaldır; bu durum palm yağı endüstrisinin yarattığı ekolojik yıkımın mağdurlarının görünmez kılınmasına yol açmaktadır.

Yeşil kriminoloji, kriminoloji ve ceza hukuku alanında yapılan çalışmaların insan-merkezci yaklaşımın ötesine geçmesini ve çevresel zararların insanlar kadar hayvanlar ve doğal çevre üzerindeki etkilerinin de ele alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Yeşil kriminoloji açısından yalnızca ceza kanunlarında suç olarak kabul edilen fiillerin ele alınması yeterli olmayacaktır; nitekim ceza kanunları “mağdur” tanımını katı hukuki kavramlarla, insan-merkezci bir perspektifle yapmaktadır. Ancak meseleye çevre etiği bakış açısıyla yaklaşıldığında ekosistem ve içinde yer alan tüm varlıklar, kendilerine içkin bir değere sahiptir ve sırf bu değer nedeniyle korunmaları gerekmektedir. Bu nedenle ekosistemin bütünlüğüne zarar veren eylemler çevresel suç olarak ele alınabilecektir.¹⁶⁴

Meseleye tür adaleti perspektifinden bakıldığında ise, hayvan hakları savunucuları, hayvanların sadece doğanın bir parçası olarak değil, bir “kişi” olarak suçun mağduru kabul edilebilecekleri görüşünü benimsemektedirler.¹⁶⁵ Oysaki yukarıda da görüldüğü gibi günümüzde hukuk, hayvanları bir “eşya”, bir başka deyişle bir mülkiyet nesnesi olarak görmektedir.¹⁶⁶ Bu da hukukun insan-merkezci görünümünden biridir.

¹⁶² Hanneke Mol, *The Politics of Palm Oil Harm: A Green Criminological Perspective*, (Palgrave Macmillan, 2017), 3-4.

¹⁶³ Mol, *The Politics of Palm Oil Harm*, 131.

¹⁶⁴ Eileen Skinnider, “Victims of Environmental Crime – Mapping the Issues”, *The International Centre for Criminal Law, Reform and Criminal Justice Policy* (2011): 23.

¹⁶⁵ Brisman ve South, “Green Criminology and Environmental Crimes and Harms”, 6.

¹⁶⁶ Günümüzde varlıkların “kişiler ve eşyalar” olarak sınıflandırma anlayışı Roma hukukuna dayanmaktadır. Roma hukuku açısından kişiler, hak sahibi olanları, bir başka deyişle hukukun öznesini ifade etmektedir. Hayvanların ise hak sahibi olamayacakları, bu nedenle eşya oldukları kabul edilmiştir. Özgün Çelebi, “Kişi ve Eşya Ayrımı Bağlamında
YUHFD Vol. XXI No.2 (2024)

Hayvanların birer mülkiyet nesnesi olarak görülmesi, hayvanların refahının sadece insan çıkarlarıyla uyumlu olduklarında korunması anlamına gelmektedir.¹⁶⁷

Bu yaklaşım Türkiye’de ve Almanya’daki ceza hukuku anlamında da geçerli olmuştur. Nitekim her iki ülkede hayvanların hukuki statüsü çeşitli açılardan farklı olsa da her iki ülkede de hayvanların korunmasına ilişkin ceza normları incelendiğinde hayvanların “mağdur” olarak kabul edilmedikleri görülmektedir. Bu durum çok büyük bir ölçüde hayvanların hukuki statüsünden kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada yeşil kriminoloji ve bu yaklaşımın savunucularının bir kısmının benimsediği “tür adaleti” anlayışı kapsamında Türkiye’de ve Almanya’da hayvanların korunmasına yönelik ceza kanunu hükümleri incelenmiş ve bu hükümler bağlamında hayvanların mağdurluk durumu değerlendirilmiştir. Her ne kadar iki ülke bakımından da hayvanların korunmasına yönelik düzenlemeler özellikle de hayvan refahının sağlanması açısından önemli bir gelişim göstermiş olsa da düzenlemelerin tür adaletini sağlamak bakımından yetersiz olduğu söylenebilecektir.

Tarih boyunca birçok grup çeşitli sebeplerle ayrımcılığa maruz kalmış, bu ayrımcılık da hukuk tarafından çoğu zaman meşrulaştırılmıştır, hatta bazen bu ayrımcılıklar bizzat hukukun kendisi tarafından yaratılmıştır. Köleler, siyahiler, kadınlar, mülteciler gibi dezavantajlı birçok grup en temel haklarından mahrum bırakılmışlardır. Örneğin köleler, hukuk tarafından tarihin kayda değer bir kısmında “insan” olarak kabul edilen kişilerin malvarlığına ait bir unsur olarak görülmüş, bu anlamda alınıp satılabilen birer varlık olarak muamele görmüşlerdir. Dolayısıyla hukuk normları, her zaman adaleti sağlamaya yönelik amaçlar gütmemiş, hatta bazen adaletsizliği bizzat kendisi yaratan bir konumda olmuştur. Bu normlar, çeşitli mücadelelerle hukuk dünyasından kaldırılmış olsa da fiilen hala birçok ayrımcılık hukuk tarafından meşru kılınmaktadır.

Hayvanların Hukuki Statüsü”, *İstanbul Hukuk Mecmuası* 76, sy. 2 (2018): 572; Köybaşı, “Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan – I”, 126.

¹⁶⁷ Angus Nurse, *Animal Harm: Perspectives on Why People Harm and Kill Animals* (Routledge, 2016): 175; James Gacek, Richard Jochelson, “Animals as Something More Than Mere Property: Interweaving Green Criminology and Law”, *Social Sciences* 9, sy. 7 (2020): 3.

Geçmişte köleler, siyahiler veya kadınlar nasıl ki “kişi” olarak görülmemiş, bu nedenle de birçok haktan mahrum bırakılmışsa, bugün bu durum hayvanlar için de geçerlidir. Hayvanlar ve insanlar duygusal ve anatomik birçok özelliği paylaşmaktadır. Bunun da ötesinde, hayvanlar da insanlar gibi hissedebilen, acıyı hissetme kapasitesine sahip olan varlıklardır. Bu nedenle hayvanlar, insanlara olan faydalarından bağımsız olarak, kendilerine içkin bir değere sahiptirler ve sırf bu değer dolayısıyla korunmalıdırlar. Bununla birlikte, çalışmada da ortaya konulduğu gibi hukukta hayvanlar her ne kadar çeşitli normlarla korunmaya çalışılsa da günümüzde fiili olarak hayvanlara yönelik birçok ayrımcı uygulama bulunmakta, hukuk ise bu ayrımcılıklara sessiz kalmak, bazen ise doğrudan ayrımcılığa neden olmak yoluyla bu uygulamaları meşrulaştırmaktadır.

Çalışmada da ayrıntılı olarak incelendiği üzere Türkiye’de hayvan refahını sağlamaya yönelik birçok düzenleme bulunmaktadır. Bunların tür adaletinin sağlanması açısından önemli olduğu, özellikle de HKK da yapılan son değişikliklerle hayvanlara yönelik bazı eylemlerin kabahat olmaktan çıkarılarak suç haline getirilmesinin hayvanların korunmasına yönelik çabanın bir göstergesi olduğu belirtilmelidir. Bunun yanında HKK’da hayvanların yaşama hakkına sahip olduklarının vurgulanması, kanımızca, hayvanların “eşya” statüsünde kabul edilmeleri anlayışının da değişmeye başladığını göstermektedir. Bu durum, çalışmada incelenen diğer ülke olan Almanya açısından da geçerli olmuş, hatta bu durum pozitif hukuka da yansımıştır. Her ne kadar doğrudan hayvanların hak öznesi olarak ele alınmasından ve bu anlamda hukukta hayvanlara yönelik hâkim yaklaşımın değişmesinden söz edilemeyecek olsa da hayvanların “eşya” olarak görülmediğinin açıkça vurgulanması önemli bir adım olmuştur.

Öte yandan hayvanlar gerek Türkiye’de gerekse Almanya’da hala insan-merkezci kavramlarla tanımlanmakta, insanların onlardan nasıl faydalandığına yönelik çeşitli kategorilere ayrılmakta ve bu fayda ölçüsünde korunmakta veya korunmamaktadır. Örneğin Türkiye’de evcil hayvanlar daha geniş bir korumadan faydalanmakta olup bu hayvanlara yönelik gerçekleştirilen fiiller suç teşkil etmektedir. Ancak sokak hayvanları, bu korumanın dışında bırakılmıştır. Bu durum hukuken hayvanların mülkiyet nesnesi olma konumları açısından büyük bir değişim yaşanmadığının en büyük kanıtıdır. Benzer şekilde Türkiye’nin mehaz kanun olarak kabul ettiği TierSchG’de de hayvanlar “kesim hayvanları”, “deney hayvanları” şeklinde sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu da her iki ülkede de hayvanlara olan

yaklaşımın çeşitli insan-merkezci tanımlamalar üzerinden gerçekleştirildiğini göstermekte ve tür adaletiyle bağdaşmayan bir duruma yol açmaktadır.

Bunun yanında her ne kadar hayvanların ceza hukuku normlarıyla korunması söz konusu olsa da bunun yeterli olmadığı ve günümüzde hayvanların yeterli ve etkili bir şekilde korunamadığı görülmektedir. Bu durumun değişmesi isteniyorsa hayvanların hukuken kişi olarak kabul edilmeleri ve anayasal düzeyde haklara sahip olmaları gerekmektedir. Bunun yanında ceza hukuku anlamında da eğer hayvanlara yönelik bir zarar mevcutsa ve bu zarar bir suç teşkil edecek şekilde düzenlenmişse bu durumda hayvanların da “mağdur” olarak kabul edilmeleri önemli bir adım olacaktır. Bu durumun kabul edilmesi, her şeyden önce hayvanların hukuki statüsünün değişmesi ve onların birer “eşya” olmadıklarının kabulü açısından önemlidir. Bu husus, tür adaletinin sağlanabilmesi için en temel gerekliliklerden bir tanesidir. Aynı zamanda hayvanların “mağdur” olarak kabul edilmeleri menfaatleri etkilendiğinde yargılamalara (tıpkı tüzel kişiler veya çocuklar gibi yasal temsilcileri aracılığıyla) katılma hakkına sahip olmaları gibi potansiyel faydaları olabilecektir. Yine literatürde hayvanların ceza hukukunda “mağdur” statülerinin kabul edilmesinin bir tazminat hakkı da doğurabileceği ve bu tazminatın ağaçlandırma, hayvan barınakları ve sığınaklarının inşası, veterinerlik hizmetlerinin sağlanması veya toplu rehabilitasyon programlarının hayata geçirilmesi amaçlı kullanılabileceği yönünde kazanımları olabileceği tartışılmaktadır.¹⁶⁸

Bunun yanında çalışmanın kapsam ve sınırları dolayısıyla yer verilmemiş olsa da HKK’de yer alan ve hayvan istismarına yol açan ancak suç teşkil etmeyen, cezalandırılmayan diğer fiilleri incelemek de hayvanlara olan bakış açısını göz önüne sermek açısından faydalı olacaktır. Nitekim eğer hayvanlar yenmek için kesiliyorsa, sergilenmek için ticarete konu ediliyorsa, doğal yaşam alanlarından koparılıp yaşamlarını güçleştirecek koşullar altında yaşamaya zorlanıyorsa, bu hayvanlara verilen zararlar suç olarak kabul edilmemektedir. Bu da hukukun ekonomik, sosyal, politik bazı çıkarları koruduğu ve bu çıkarların korunması adına hayvanları feda edilebilecek varlıklar olarak gördüğü anlamına gelmektedir.

Yeşil kriminolojinin getirdiği eleştirel perspektifle Türkiye’de hayvanlara karşı işlenen suçlar incelendiğinde ceza hukukunun tür adaletini sağlama noktasında yetersiz olduğu söylenebilecektir. Öte yandan hukukta değişim, çoğunlukla sancılı ve korkutucu olsa da hak mücadeleleri sonucu kat edilen

¹⁶⁸ Lostal, “De-objectifying Animals”, 609.

yol, bize hayvanların hukuki statüsünün de değişebileceğini ve böylelikle tür adaletinin sağlanabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Agnew, Robert. "The Causes of Animal Abuse: A Social-Psychological Analysis". *Theoretical Criminology* 2, sy 2 (1998): 177-209.
- Aksoy Dursun, Sanem. *Eşya Kavramı*. İstanbul: On İki Levha, 2012.
- Arıkan, Engin. *Hayvan Hakları İnsan Hukuku*. Ekin Yayınevi, 2016.
- Artuk, Mehmet Emin, Ahmet Gökçen, Emin Alşahin, Kerim Çakır. *Ceza Hukuku Özel Hükümler*. İstanbul: Adalet, 2021.
- Artuk, Mehmet Emin. "Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (m. 181)." *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1, sy. 1 (2012): 37-48.
- Baş, Eylem. "Hayvanın Kötü Muamelelere Karşı Ceza Hukuku Vasıtasıyla Korunması Halinde Mağdurun Tespiti." *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, sy. 1 (2021): 1-16.
- Beirne, Piers. "For a Nonspeciesist Criminology: Animal Abuse as an Object of Study". *Criminology* 37, sy. 1 (1999): 117-148.
- Beirne, Piers. "Theriodicide: Naming Animal Killing." *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 3, sy. 2 (2014): 49-66.
- Bentham, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, Volume II*. London: Royal Exchange, 1823.
- Borrás, Susana. "New Transitions from Human Rights to the Environment to the Rights of Nature". *Transnational Environmental Law* 5, sy. 1 (2016): 113-143.
- Brandt, Edmund. *Studium der Umweltwissenschaften*. Berlin: Springer, 2001.
- Brisman, Avi ve Nigel South. "Green Criminology and Environmental Crimes and Harms". *Sociology Compass* 13, sy. 1 (2018): 1-12.
- Brisman, Avi ve Nigel South. "The Growth of a Field: A Short History of a 'Green' Criminology". *Routledge International Handbook of Green Criminology* içinde, derleyen Brisman, Avi ve Nigel South, 39-51. Abingdon: Routledge, 2012.
- Brudermüller, Gerd vd. *Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen*. München: C.H.BECK, 2017.
- Buhl, Amelie C. "Animal Welfare Law in Motion? – Comment on the Latest Amendments to the Animal Welfare Act in Germany", *Global Journal of Animal Law* 1 (2013): 1-7.

- Carlen, Pat ve Leandro Ayres Franca, ed. *Alternative Criminologies*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018.
- Carter, Neil. *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Cazaux, Geertrui. "Beauty and the Beast: Animal Abuse from a Non-Speciesist Criminological Perspective". *Crime, Law and Social Change*, sy. 31 (1999): 105-125.
- Çebi, Sezgin Seymen. "Ekoloji, İdeoloji, Özneleşme ve Hukuk". *Doğu Batı Dergisi* 24, sy. 95 (Ocak 2020): 11-44.
- Çelebi, Özgün. "Kişi ve Eşya Ayrımı Bağlamında Hayvanların Hukuki Statüsü." *İstanbul Hukuk Mecmuası* 76, sy. 2 (2018): 559-622.
- Çoban, Aykut. "Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 57, sy. 3 (2002): 3-30.
- Çoban, Aykut. "Ekosoykırım: Ekokırımıyla Soykırımın İç İç Geçmesi". *Sosyo Ekolojik Bir Toplum İçin Ne Yapmalı* içinde, der. Hakan Yurdanur, 239-274. Ankara: İmge, 2024.
- Çoban, Aykut. *Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram*. Ankara: İmge Yayınevi, 2020.
- De Lucia, Vito. "Beyond Anthropocentrism and Ecocentrism: A Biopolitical Reading of Environmental Law". *Journal of Human Rights and the Environment* 8, sy. 2 (2017): 181-202.
- Demirbaş, Timur. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin, 2022.
- Dobson, Andrew. *Ekolojizm*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2016.
- Dönmez, Burcu. "Hayvanlara Yönelik İşlenen Suçlar". *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 8 (2013): 903-925.
- Dural, Mustafa ve Tufan Ögüz. *Türk Özel Hukuku Cilt II: Kişiler Hukuku*. Filiz Kitabevi, 2020.
- Elvan, Selen Ö. "Karlsruhe'den Hayvan Kesilmesi İçin Yeşil Işık", (Çev: Kerem Öz), *Rechtsbrücke/Hukuk Köprüsü* 6. Ankara: Seçkin, 2014.
- Erman, Hasan. *Eşya Hukuku Dersleri*. İstanbul: Der, 2011.
- Ertaş, Şeref. *Eşya Hukuku*. İzmir: Barış, 2016.
- Eryılmaz, Çağrı. "Yeşil Kriminoloji: Çevre Suçlarından Zarar Gören İnsanların, Diğer Canlıların ve Ekosistemlerin Sosyolojisi". *Sosyologca* 22 (2021): 117-131.
- Eşitli, Ezgi Aygün. "Hukuka Aykırı Hayvan Deneyleri." *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, sy. 2 (2012): 16-24.
- Gacek, James ve Richard Jochelson. "Animals as Something More Than Mere Property: Interweaving Green Criminology and Law". *Social Sciences* 9, sy. 7 (2020): 1-16.

- Hafizoğulları, Zeki ve Muharrem Özen. “Hırsızlık”. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12, sy. 1-2 (2008): 773-796.
- Hakeri, Hakan. Ceza Hukuku Genel Hükümler. İstanbul: Adalet, 2022.
- Halsey, Mark ve Rob White. “Crime, Ecophilosophy and Environmental Harm”. *Theoretical Criminology* 2, sy. 3 (1998): 345-371.
- Heghmanns, Michael. *Strafrecht für alle Semester Besonderer Teil*. Belin: Springer, 2009.
- Jarrell, Melissa L., Michael J. Lynch ve Paul B. Stretesky. “Green Criminology and Green Victimization”. *The Routledge Handbook of International Crime and Justice Studies* içinde, derleyen Bruce A. Arrigo ve Heather Y. Bersot, 423-444. New York: Routledge, 2014.
- Katıman, Esra. *Uluslararası Hukuk Bireysel Başvuru Prosedürü İçinde Mağdur Statüsü*. On İki Levha Yayınları, 2016.
- Katoğlu, Tuğrul. “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61, sy.2 (2012): 657-693.
- Katoğlu, Tuğrul. “Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar”. *Mülkiye Dergisi* 29, sy. 246 (2005): 133-157.
- Kayaer, Nebahat. “Atık ve Artıklarla Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (TCK m. 181/1)”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21, sy. 1 (2019): 139-203.
- Kempers, Eva Bernet. “Animal Dignity and the Law: Potential, Problems and Possible Implications.” *Liverpool Law Review* 41, sy. 2 (2020): 173-199.
- Kılıçarslan, Seda Kara. “Yapay Zekanın Hukuki Statüsü ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 2, (2019): 363-389.
- Kotzé, Louis J. ve Duncan French. “The Anthropocentric Ontology of International Environmental Law and the Sustainable Development Goals: Towards an Ecocentric Rule of Law in the Anthropocene”. *Global Journal of Comparative Law* 7 (2018): 5-36.
- Köybaşı, Serkan. “Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan – II”. *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, sy. 14 (2018): 357-422.
- Köybaşı, Serkan. “Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan I”. *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, sy. 13 (2018): 103-156.
- Krstić, Novak. “Animal Protection From Killing and Abuse in the European and Serbian Criminal Law.” *Law and Politics* 10 (2012): 43–61.

- Laitos, Jan G. Ve Lauren Joseph Wolongevicz. “Why Environmental Laws Fail”. *William & Mary Environmental Law and Policy Review* 39, sy. 1 (2014-2015): 1-51.
- Lostal, Morina. “De-objectifying Animals.” *Journal of International Criminal Justice* 19, sy. 3 (2021): 583-610.
- Lucia, Vito de. “Beyond Anthropocentrism and Ecocentrism: A Biopolitical Reading of Environmental Law”. *Journal of Human Rights and the Environment* 8, sy.2 (2017): 181-202.
- Lundmark, Frida vd. “Intentions and Values in Animal Welfare Legislation and Standards”, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 27 (2014): 991-1017.
- Lynch, Michael J. “Reflections on Green Criminology and Its Boundaries: Comparing Environmental and Criminal Victimization and Considering Crime from an Eco-City Perspective”, *Routledge International Handbook of Green Criminology*, ed. Nigel South ve Avi Brisman, 43-57. New York: Routledge, 2013.
- Lynch, Michael J. “The Greening of Criminology: A Perspective on the 1990s”. *Critical Criminology* 2, sy. 3 (1990): 3-12.
- Lynch, Michael J., Michael A. Long ve Paul B. Stretesky. *Green Criminology and Green Theories of Justice: An Introduction to a Political Economic View of Eco-Justice*. Cham: Springer International Publishing, 2019.
- Lynch, Michael J., Michael A. Long, Paul B. Stretesky ve Kimberly L. Barrett. “Environmental Justice and Green Criminology”. *Green Criminology: Crime, Justice, and the Environment* içinde, derleyen Michael J. Lynch, Michael A. Long, Paul B. Stretesky ve Kimberly L. Barrett, 189-206. University of California Press, 2017.
- Mol, Hanneke. “A Gift from the Tropics to the World: Power, Harm, and Palm Oil”. *Emerging Issues in Green Criminology: Exploring Power, Justice and Harm* içinde, derleyen Reece Walters, Diane Solomon Westerhuis ve Tanya Wyatt, 242-260. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Mol, Hanneke. *The Politics of Palm Oil Harm: A Green Criminological Perspective*. Palgrave Macmillan, 2017.
- Nal, Sabahattin. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Türkiye’de İşkence ve İnsanlık Dışı Muamele.” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15, sy. 2 (2007): 145-184.
- Natross, Kate M. “‘...Und Die Tiere’ Constitutional Protection For Germany’s Animals.” *Animal Law* 10 (2004): 283-312.

- Nomer, Haluk Nami, Mehmet Serkan Ergüne, *Eşya Hukuku*. İstanbul: On İki Levha, 2020.
- Nurse, Angus. *Animal Harm: Perspectives on Why People Harm and Kill Animals* Routledge, 2016.
- O'Neill, John. *Ecology, Policy and Politics*. London: Routledge, 1993.
- Otaç, Cengiz. “Çevrenin Kasten Kirletilmesi ve Taksirle Kirletilmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler”. *Ankara Barosu Dergisi*, sy. 1 (2015): 279-327.
- Önder, Ayhan. *Ceza Hukuku Dersleri*. İstanbul: Filiz, 1992.
- Özbek, Veli Özer, Koray Doğan, Pınar Bacaksız. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Seçkin, 2022.
- Özen, Mustafa. “Çevreye Karşı İşlenen Suçlar (TCK m. 181, 182)”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18, sy. 1 (2010): 9-43.
- Özgenç, İzzet. *Türk Ceza Hukuku Mevzuatı Cilt 1 (Kanunlar)*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. Ankara: Seçkin, 2019.
- Özlüer, Fevzi, Ilgın Özkaya Özlüer, Tolga Şirin ve Nazım-Sinan Odabaşı, ed. *Bolivya Anayasası: Hukuk, Demokrasi, Özerklik*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2013.
- Pleshakov, Alexander M., Gennadiy S. Shkabin. “Animals As Crime Victims.” *Revista Género e Interdisciplinaridade* 1, sy. 1 (2020): 419-428.
- Redgwell, Catherine. “Life, the Universe and Everything: A Critique of Anthropocentric Rights”. *Human Rights Approaches to Environmental Protection* içinde, derleyen Alan E. Boyle ve Michael R. Anderson, 71-87. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Regan, Tom. *Kafesler Boşalsın: Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek*. Çeviren Serpil Çağlayan. İstanbul: İletişim, 2007.
- Ritchie, Hannah. “Meat and Dairy Production”. Our World in Data, 25 Ağustos 2015. <https://ourworldindata.org/meat-production> (Erişim Tarihi 15 Aralık 2022).
- Schöndorf, Erich. “Das Gesetz zur Bekämpfung der Umweltkriminalität — Bodenverunreinigung als neuer Straftatbestand, Schwachstellen und Bewährung in der Praxis”, *Bodenschutz und Umgang mit kontaminierten Böden* içinde, derleyen Herbert Pfaff-Schley, 131-134. Berlin: Springer, 1996.
- Singer, Peter. *Hayvan Özgürleşmesi*. Çeviren Hayrullah Doğan. İstanbul: Ayrıntı, 2005.

- Sirmen, Lale. *Eşya Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2021.
- Skinnider, Eileen. "Victims of Environmental Crime – Mapping the Issues". The International Centre for Criminal Law, Reform and Criminal Justice Policy, 2011.
- Smith, David. "'Cruelty of the Worst Kind': Religious Slaughter, Xenophobia, and the German Greens." *Central European History* 40, sy. 1 (2007): 89–115
- Sollund, Ragnhild. "Animal Abuse, Animal Rights and Species Justice". American Society of Criminology, 69th Annual Meeting, Atlanta, 2013.
- South, Nigel. "Green Criminology, Environmental Crime Prevention and the Gaps between Law, Legitimacy and Justice". *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 65, sy. 4 (2014): 373-381.
- Sumner, Leonard Wayne. "Animal Welfare and Animal Rights". *Journal of Medicine and Philosophy* 13, sy. 2 (1988): 159-175.
- Sungurbey, İsmet. *Hayvan Hakları-Bir İnsanlık Kitabı*. İ. Ü. Basımevi ve Film Merkezi, 1992.
- Şirin, Tolga Şirin. "Suyun İnsan Hakkı Olarak Değeri". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 16, sy. 3-4 (2010): 85-168.
- Talas, Serdar. "Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları.", *Journal of Istanbul University Law Faculty* 71, sy. 1 (2013): 1147-1157.
- Talas, Serdar. "Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları.", *Journal of Istanbul University Law Faculty* 71, sy. 1 (2013): 1147-1157.
- Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Murat Önok. *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*. Ankara: Seçkin, 2022.
- Tuhr, Andreas. *Der Allgemeine Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts, Allgemeine Lehren und Personenrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1919.
- Uyar, Büşra. *İnsan Haklarına Ekolojik Yaklaşım Çerçevesinde İklim Mülteciliği*. Ankara: Turhan Yayınevi, 2021.
- Ünver, Yener, Ayşe Nuhoglu. *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku*. İstanbul: Beta, 1999.
- Üzülmez, İlhan, Mahmut Koca. *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin, 2021.

- Verniers, Elien. “The Impact of Including Animals in the Constitution – Lessons Learned From the German Animal Welfare State Objective.” *Global Journal of Animal Law* 8 (2020): 1-24.
- Vink, Janneke. *The Open Society and Its Animals (The Palgrave Macmillan Ethics Series)*. London: Palgrave Macmillan, 2020.
- White, Rob. “Critical Green Criminology”. *Routledge Handbook of Critical Criminology* içinde, ed. Walter S. DeKeseredy ve Molly Dragiewicz, 120-132. Londra: Routledge, 2018.
- White, Rob. “The Conceptual Contours of Green Criminology”. *Emerging Issues in Green Criminology: Exploring Power, Justice and Harm* içinde, derleyen Reece Walters, Diane Solomon Westerhuis ve Tanya Wyatt, 17-33. Palgrave Macmillan, 2013.
- White, Rob. *Environmental Harm: An Eco-Justice Perspective*. Bristol: Policy Press, 2013.
- Wieling, Hans Josef. *Sachenrecht Band 1 Sachen, Besitz und Rechte an beweglichen Sachen (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft)*. Berlin: Springer, 2006.
- Yenisey, Feridun, Gottfried Glagemann. *Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (StGB)*. İstanbul: Beta, 2015.
- Yılmaz Turgut, Nükhet. *Çevre Politikası ve Hukuku*. 3. Ankara: İmaj Yayınevi, 2017.
- Yiğit, Ali, Gökhan Aslım, Aşkın Yaşar. “Türkiye’de Festival Unsuru Olarak Hayvan: Etik ve Hayvanları Koruma Mevzuatı Açısından Bir Değerlendirme.” *Türkiye Biyoetik Derneği* 16 (2012): 85-92.
- Yurtcan, Erdener. *Yargıtay Kararları Işığında Cinsel Suçlar*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2018.